

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Mgr. Jitka Rašková

**Prosazování germanizační politiky
na českých školách
v Protektorátu Čechy a Morava**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 22. dubna 2014

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Dvořákové Kaněčkové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při konzultacích.

Obsah

ÚVOD	5
1. GERMANIZACE JAKO PROSTŘEDEK REALIZACE „ŘÍŠSKÉ MYŠLENKY“ ...	10
1.1. Řešení „české otázky“ očima nacistické okupační moci.....	10
1.2. Český národ pod říšským tlakem.....	12
2. REORGANIZACE A DEGRADACE ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ PODLE NACISTICKÝCH PLÁNŮ	16
2.1. Dopady na správu a organizaci školství.....	20
2.1.1. Uzavření českých vysokých škol.....	22
2.1.2. Reorganizace a germanizace středních a učňovských škol.....	24
2.1.3. Útlak elementárního školství.....	27
3. REFLEXE OKUPAČNÍ POLITIKY NA VYBRANÝCH PŘEROVSKÝCH ŠKOLÁCH	30
3.1. Situace ve školství na Přerovsku před vznikem protektorátu.....	30
3.2. Přeměna struktury a správy vybraných škol města Přerova.....	31
3.2.1. Změny v organizaci měšťanských škol a reálného gymnázia.....	32
3.2.2. Přerovská mládež pod tlakem okupantů.....	34
3.2.3. Pohled na okupaci očima učitelů.....	36
ZÁVĚR	38
LITERATURA A PRAMENY	41
ANOTACE	44

Úvod

Období Protektorátu Čechy a Morava patří k nejtragičtějším kapitolám českých dějin. Po ztrátě pohraničních oblastí v září roku 1938 bylo anektováno zbylé území českého státu. Slovensko vyhlásilo svoji samostatnost a zavedlo nový klerofašistický režim, který trval až do pádu nacistického Německa. Práce spadá **do problematiky dějin pedagogiky**, jelikož řeší významné a opomíjené téma českého školství v době protektorátu jak z pedagogického, tak z historického hlediska.

Výzkumná oblast je vymezena obdobím Protektorátu Čechy a Morava, protože je již po dlouhou dobu předmětem mého historického i pedagogického zájmu. Období spadá svým obsahem i metodologií do dějin pedagogiky a patří k méně zpracovávaným tématům. Pro dokreslení regionálního dopadu okupační politiky na školství slouží analýza situace na školách ve městě Přerově. Přerovské školy jsem zvolila z důvodu dostupnosti a uchovalosti historických dokumentů.

Protektorát byl vyhlášen Výnosem o zřízení Protektorátu Čechy a Morava dne 16. března roku 1939 a trval po dobu šesti let do května roku 1945, kdy bylo české území osvobozeno Rudou armádou a západními vojsky (především Američany). Okupované území se stalo součástí nově budované Velkoněmecké říše, která měla svoji definitivní podobu získat po skončení druhé světové války a vítězství nacionálního socialismu. Protektorát byl politickým zřízením pod správou nacistického Německa a jeho „autonomní“ vedení (protektorátní vláda a prezident) de facto bez reálných rozhodovacích pravomocí. Faktická moc spočívala v rukou říšského protektora, který potvrzoval členy protektorátní vlády, či mohl vetovat její nařízení.

Okupační síly se snažily vzbudit dojem, že „anexe“ bývalého Československa je předem domluvený akt pomoci mezi vůdcem Velkoněmecké říše Adolfem Hitlerem a protektorátním prezidentem Emilem Háchou, který „vložit“ osud českého národa do Hitlerových rukou a pod ochranu Německé říše. Protektorát bylo jenom dočasné řešení pro soužití Čechů s Němci po dobu trvání válečného konfliktu. Po konečném vítězství nacistických vojsk mělo české území splynout s Velkoněmeckou říší a stát se její trvalou a nedílnou součástí. K úplnému sloučení českého a německého národa mohlo podle nacistů dojít jen na základě poněmčení k tomu „vhodného“ obyvatelstva. Čelní představitelé nacistické Třetí říše vytvořili řadu plánů na germanizaci českého národa, které upravovali podle měnící se politické situace a průběhu válečného konfliktu. Lidé „špatné“ rasy a protiněmeckého smýšlení byli určeni

k likvidaci, popřípadě měli být přesunuti na území na východě k tomu předem určených pro nepřátele nacistického Německa. Plány nemohly být ihned zrealizovány, neboť nacisté nebyli schopni plně osídlit české území vlastním národem, a proto po dobu nezbytně nutnou využívali český národ na práci pro Říši.

Politická situace v protektorátu prošla řadou změn po dobu jeho trvání. Na počátku jeho existence stála vláda a prezident, kteří se snažili o jistou rezistenci vůči okupantům a zachování bytí českého národa. K tomu jim „nahrávala“ i „mírnější“ okupační správa, která byla v rukou zastupujícího říšského protektora Konstantina von Neuratha. Odbojové organizace spolupracovaly s představiteli protektorátní vlády. Mezi ně patřil ministerský předseda generál Alois Eliáš, který byl za svou odbojovou činnost zatčen a během heydrichiády popraven. Odbojáři kooperovali s prozatímní československou exilovou vládou v Londýně a informovali o podmínkách v protektorátu, tlaku okupantů a realizovali různé sabotáže či tiskli protiněmecké letáky.

K radikálnímu zhoršení situace došlo po nástupu Reinharda Heydricha na úřad říšského protektora v září roku 1941. Okamžitě bylo vyhlášeno stanné právo a začaly popravky členů odbojových skupin, ale i „obyčejného“ obyvatelstva. Veškeré protiněmecké akce byly tvrdě trestány. Germanizační politika dosáhla ve všech oblastech (odnárodňování, v sociální otázce, likvidace inteligence, poněmčování mládeže) svého vrcholu. Protektorátní vláda se dala do služeb nacistů a stejně jako prezident přestala plnit úlohu aktéra mírnícího dopady nacistického teroru. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora 27. května 1942 pokračovala politika hrůzovlády a tlak na obyvatelstvo a především na protektorátní vládu, která byla obviňována ze spolupráce s exilem a z tzv. „dvojí hry“, se stupňoval. S postupující frontou došlo ke zvyšování zátěže protektorátního hospodářství a totálního nasazení obyvatelstva. Lidé žili neustále ve strachu o svůj život. Životní podmínky se snížily na minimum. Český národ toužebně očekával osvobození, které přišlo s kapitulací Německa v květnu roku 1945.

Cílem této bakalářské práce je popsat a analyzovat germanizaci českého školství a dopady poněmčování na výuku a výchovu české mládeže. K naplnění daného cíle bude nutné postupovat dle jednotlivých dílčích kroků, které zároveň budou tvořit logickou strukturu práce. K bližšímu pochopení všední reality slouží analýza školství na Přerovsku, která přibližuje každodenní chod měšťanských škol, obsahovou náplň výuky a postoje přerovských učitelů a žáků k nacistické okupaci.

V úvodu práce byla pozornost soustředěna na aktuální stav poznání, na základě kterého byla dále řešena stanovená problematika. Bylo zjištěno, že téma germanizace českého školství a jeho dopady na výuku a výchovu české mládeže, nebylo dosud komplexně a dostatečně zpracováno. Jednotlivé dílčí studie či odborné články popisovaly konkrétní témata a základní myšlenky českého protektorátního školství, ale teprve až tato práce přináší ucelený pohled na danou problematiku.

Stěžejní část práce je rozdělena do tří kapitol, které vedou ke splnění cíle. V první kapitole bude objasněna obecná charakteristika germanizační politiky a její formy prosazované v období protektorátu. V rámci ní bude analyzována rétorika představitelů nacistické okupační správy a její dopady na myšlení jednotlivých skupin obyvatelstva protektorátu. V závěru kapitoly budou popsány oblasti, které byly okupační správou využívány jako nástroje či prostředky k poněmčování.

Druhá kapitola bude zaměřena na samotnou reorganizaci školství, která byla řízena a ovlivňována různými vládními nařízeními a vyhláškami Ministerstva školství a národní osvěty (jazyková nařízení, změny státních svátků, používání německých tiskopisů a další). Transformace školství probíhala na všech úrovních, počínaje změnami na ministerstvu školství, střídáním dozorcích orgánů nad národním a středním školstvím a přesouváním pravomocí v duchu tzv. vůdcovského principu. V rámci této kapitoly bude analyzována situace ve vysokoškolském vzdělávání (likvidace vysokých škol), změny na úrovni středních a učňovských škol (rušení škol, výběrovost gymnázií, omezování počtu studentů, zvyšování počtu hodin němčiny) a transformace v elementárním vzdělávání (přeměna měšťanských škol na školy výběrové, zvyšování počtu žáků ve třídách).

V poslední kapitole bude popsán regionální dopad okupační politiky na přerovských školách. V jednotlivých podkapitolách budou charakterizovány reorganizační změny, které se dotkly přerovských měšťanských škol a reálného gymnázia ve srovnání s prvorepublikovým školstvím. Dále budou analyzovány dopady germanizační politiky na samotné žáky v podobě účasti na povinných akcích či změnách ve vyučování. V závěrečné podkapitole bude popsána pozice učitele na přerovských školách, jejich odbojové aktivity či nucená školení v nacistickém Německu.

Přehled aktuálního stavu zkoumání

Při studiu archivních materiálů narážíme často na jejich špatnou dochovanost. O to horší je situace v obdobích ovládaných totalitou, kdy řada dokumentů byla skartována či pro svoji

poplatnost době nemá vysokou vypovídací hodnotu. Mezi takové doklady minulosti patří kroniky, které kromě školských záležitostí (organizace školy, umístění a vybavení budov, sociální a zdravotní péče žáků, vyučování, výchova, stav učitelského sboru a další) popisovaly události v obci, změny vlád či válku. V době okupace museli jejich autoři dodržovat a reflektovat příkazy a nařízení ze strany ministerstva školství a národní osvěty a okupačních úřadů. Na druhé straně řada z nich byla po válce dopisována a opravována dalšími reálnými údaji, někdy i značně emočně laděnými. K vhodnému dokreslení situace na školách mohou pomoci konferenční a poradní protokoly, korespondence škol s nadřízenými úřady, tištěné výroční zprávy a další.

Dalším pramenným materiálem, který jsem používala, byly Věstníky ministerstva školství a národní osvěty z let 1939–1941 a denní tisk. V případě využívání dobového tisku je třeba mít na zřeteli, že se jedná o pramen, který byl poplatný době a často sloužil k její propagaci. Noviny ztratily v totalitním režimu svoji informační hodnotu a daly se do služeb totalitní propagandy. Každé novinové číslo procházelo před vydáním cenzurním řízením. Články byly upravovány k podpoře okupačního režimu a jeho prosazované politiky. Zprávy v novinách jsou mnohem více rétoricky vyhocené než komentáře v kronikách. Při práci s tímto pramenným materiálem je vždy nutné si udržovat nadhled a kriticky jej hodnotit.

Mezi přední představitele české historie, kteří se zabývali obdobím okupace, českým fašismem a kolaborací, patřil Tomáš Pasák. Ve své publikaci *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945* věnoval pozornost vzniku českého fašistického hnutí, jeho proměnám v období demokratického Československa a změně jeho orientace v době okupace. Monografie *Pod ochranou Říše* mapuje vývoj v protektorátu od jeho vzniku do roku 1941. Autor popisuje nelehké události po 15. březnu, formování první protektorátní vlády či nátlaky fašistických skupin na vedení okupovaného území.

Kompaktní pohled na nacistickou okupaci českomoravského prostoru získáme, po přečtení publikace *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945* od německého historika Detlefa Brandese, který zmapoval historii protektorátu od jeho vyhlášení až po osvobození. Domácí politické události jsou uceleně začleněny do evropského politického vývoje. Protektorát je rozdělen do několika stěžejních období, v rámci nichž je popisována politická, ekonomická, sociální či školská problematika.

Mezi nejnovější publikace popisující nacistický okupační režim patří monografie Pavla Maršálka *Pod ochranou hákového kříže*. Práce je zaměřena na vývoj politického systému, právní a správní aspekty režimu a neopomíná také přiblížit každodenní život v protektorátu.

České školství v období protektorátu nepatří k příliš zpracovaným tématům. Chybí ucelená monografie mapující přehledně vývoj celého vzdělávacího systému v této době, která by postihla hlavní změny v reorganizaci jednotlivých vzdělávacích stupňů, transformaci ve správě školství či dopady na výuku.

Přehledný vývoj škol za druhé světové války podává publikace *Československé školy v letech 2. světové války*. Autor František Morkes vystihuje nejpodstatnější změny a nařízení ve vzdělávacím systému na českých a slovenských školách. Osudy učitelů bojujících za svobodu a demokracii zpracovává starší publikace *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939–1945*. Sborník shrnuje protifašistické hnutí odporu mezi českými učiteli a přibližuje jejich životní příběhy.

Mezi další publikace, které se věnují přehledovému zpracování českého školství v období okupace, patří *Školství v období protektorátu* z pera Jaroslava Svobody, kterou lze s většími výhradami doporučit. Monografie popisuje situaci v německém školství po zavedení totalitního režimu a vystihuje podstatné změny v českém školství v době protektorátu.

Ucelený přehled a historii přerovského školství podává publikace *Dějiny přerovského školství* vydaná Muzeem Komenského v Přerově, na které se podíleli zaměstnanci muzea a okresního archivu v Přerově – Henčlově. Monografie je chronologicky uspořádaná a popisuje přerovské školství od jeho počátků až do současnosti.

Zobrazení a popis germanizace jako prostředku realizace „říšského myšlení“ je předmětem následující kapitoly.

1. Germanizace jako prostředek realizace „říšské myšlenky“

Nacistická okupační moc se snažila upevňovat své pozice na zabraných územích germanizační politikou, která se projevovala v několika aspektech. Šířením německého jazyka, kultury, totalitního státoprávního uspořádání či osidlovací politikou se nacisté snažili asimilovat původní obyvatelstvo a anektovat území.

1.1. Řešení „české otázky“ očima nacistické okupační moci

Zřízením Protektorátu Čechy a Morava byla dovršena anexe zbylého území bývalého Československa okleštěného po Mnichovské dohodě. Vedoucí představitelé okupační správy prezentovali vznik protektorátu jako nutný akt k zabezpečení „evropského míru“ a „obecného blaha“ vedoucího „k zajištění národní svébytnosti německého a českého národa“.¹ Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava proklamoval nové politické uspořádání v rámci českomoravského prostoru ve vztahu k Německé říši. Český stát tak definitivně přišel o vlastní suverenitu a demokratické zřízení. Rozhodovací pravomoci politických představitelů protektorátu byly okleštěny ve prospěch německé okupační správy. Veškerá důležitá rozhodnutí musela být předem konzultována a podřízena dohledu zastupujícího říšského protektora, který byl „zástupcem Vůdce a říšského kancléře a zmocněncem říšské vlády“.²

Cílem německé okupační politiky bylo trvalé začlenění protektorátu do Velkoněmecké říše a s tím spojená germanizace prostoru a českého národa. Konečné řešení české otázky se stalo předmětem zájmu nejvyšších představitelů Říše i jejich nacistických zástupců na území protektorátu. V srpnu roku 1940 připravil K. H. Frank pro Hitlera memorandum, ve kterém specifikoval svoje představy a plány ke germanizaci českomoravského prostoru. „Cílem říšské politiky v Čechách a na Moravě musí být úplná germanizace prostoru a lidí. Tohoto cíle se dá dosáhnout dvoji cestou: I. Totálním vysídlením Čechů z Čech a Moravy na území mimo Říši a osídlení vyprázdněného prostoru Němci, nebo II. použitím nejrůznějších germanizačních metod na větší část Čechů (...).“³ Totální vysídlení Čechů se jevilo Frankovi v dané době jako nereálné a neproveditelné z několika důvodů. Říše dle jeho názoru neměla

¹ VESELÝ, Zdeněk. Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava (1939, 16. březen). In: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2012, s. 581. ISBN 978-80-7431-064-5.

² Tamtéž, c. d., s. 581.

³ ČELOVSKÝ, Boris. *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*. Vyd. 3. Šenov u Ostravy: Tilia, 2002, s. 263-264. ISBN 80-86101-55-X.

dostatek německých lidí k osídlení vyklizeného prostoru a neměla území, kam by přesídlila české obyvatelstvo.⁴ Proto navrhoval „*přenárodnit rasově přijatelné Čechy, vysídlit rasově nestravitelné Čechy a protiněmecky smýšlející inteligenci a nově osídlit vyprázdněný prostor čerstvou německou krví*“.⁵

V průběhu okupace vznikla řada návrhů a plánů, jak postupovat při germanizaci českého obyvatelstva a prostoru, které reagovaly na měnící se politickou situaci v protektorátu a zahraniční podmínky během válečného konfliktu.⁶

S nástupem Reinharda Heydricha na úřad zastupujícího říšského protektora v září roku 1941 začala politika tvrdých represálií, stanného práva, poprav a pronásledování a likvidace odbojových skupin. Ve svém tajném projevu k nacistickým funkcionářům představil Heydrich dosud nejucelenější postupy likvidace českého národa a prosazování „říšské myšlenky“. Inspirací pro něj byly koncepty A. Hitlera a K. H. Franka, které obsahovaly několik základních „myšlenek“:⁷ „*Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen Němci. (...) Abychom získali přehled o tom, kdo z lidí v tomto prostoru je schopen poněmčení, musím provést soupis v rasově národnostním smyslu. Musím mít celkový obraz národa a pak mohu říci, tak a tak vypadá obyvatelstvo. Jsou to takovíto lidé: jedni jsou dobré rasy a dobře smýšlející. To je pak jednoduché, ty můžeme poněmčit. Potom máme ostatní, co stojí na opačném pólu: jsou to lidé špatné rasy a špatného smýšlení. Ty musíme dostat ven. Na východě je hodně místa.*“⁸ Střední vrstvu rozdělil do dvou skupin: „*na dobře smýšlející lidi, ale špatné rasy a špatně smýšlející, ale dobré rasy*“.⁹ Představitelé první skupiny měli být podle jeho názoru nasazeni na práci někde v Říši s tím, že chtěl zamezit tomu, aby měli i nadále děti. Druhou skupinu považoval Heydrich za vhodnou k poněmčení a převychování. U těch, kteří by odmítali přijmout „říšskou myšlenku“, mělo dojít k úplné likvidaci, protože z jejich strany mohla podle zastupujícího říšského protektora hrozit soustavná protiněmecká činnost.¹⁰ Definitivní realizace těchto koncepcí se odkládala na dobu až po skončení války a konečném vítězství Říše.

⁴ Tamtéž, c. d., s. 264.

⁵ Tamtéž, c. d., s. 264.

⁶ NĚMEC, Petr. Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace. In: LACINA, V., ed. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 67. ISBN 80-85268-09-04.

⁷ VESELÝ, Zdeněk. Projev R. Heydricha o plánech na likvidaci českého národa (1941, 2. říjen). In: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2012, s. 599. ISBN 978-80-7431-064-5.

⁸ Tamtéž, c. d., s. 599.

⁹ Tamtéž, c. d., s. 599.

¹⁰ Tamtéž, c. d., s. 599.

1.2. Český národ pod říšským tlakem

Germanizační politika nacistického Německa se ubírala několika směry. V první řadě považovala za nutné „vyrovnat se“ s českou inteligencí, kterou K. H. Frank rozdělával do dvou skupin: „*První. Dřívější mocipáni a většina intelektuálů, poměrně početní: naděje na naši porážku a na obnovení Česko-Slovenska. Tato vrstva je nesmiřitelná. Druhá vrstva Čechů (také příslušníci starší inteligence), která již za Česko-Slovenska měla pochyby o budoucnosti uspořádání z r. 1918. Vzpomínají, že po staletí se jim žilo dobře, i když v cizím státě.*“¹¹ Podle jejich plánu bylo třeba zbavit vlivu a veškeré moci stávající inteligenci, která se přesunula do odbojového hnutí, skrytě působila v protektorátních institucích a odmítala tehdejší politické uspořádání a německou nacionálně socialistickou ideologii, vedoucí k odpolitizování národa a jeho postupné likvidaci.

Zejména v období obou stanných právních směřovaly kruté represálie především vůči inteligenci. Po atentátu na zastupujícího říšského protektora měla být obzvláště pozavírána vrstva intelektuálů (cca 10 000 rukojmích) a sto jejich nejdůležitějších představitelů mělo být ihned zastřeleno.¹² Pokud mělo dojít k realizaci nacistické koncepce úplné degradace českého národa, jehož příslušníci měli zastávat do budoucna ty nejnižší pozice (jako rolníci či dělníci) a plně pracovat pro Říši, museli nacisté zabránit dalšímu formování inteligence. Od počátku okupace směřovala jejich pozornost na poněmčování české mládeže, budoucí inteligence, vzdělávané pro vedoucí pozice ve státě, a reorganizaci školství v duchu „říšského myšlení“.

Dalšími skupinami obyvatelstva, na které zaměřili němečtí představitelé pozornost, byli dělníci, rolníci a maloobchodníci. K. H. Frank považoval „*široké vrstvy sedláků, dělníků a maloobčanů*“ jako politicky a národnostně nevyhraněné, které pokud „*nebudou vystaveni štvání intelektuálů, a když se jim dá příležitost k vyžití, budou sledovat schopné německé vedení*“.¹³ Pozvednutím životní úrovně, účastenstvím na sociálních vymoženostech, na výhodách německé agrární politiky se měla realizovat cesta k získání podpory od široké vrstvy obyvatelstva.¹⁴

Reinhard Heydrich, coby zastupující říšský protektor, šel ve své koncepci politiky podpory pracujících ještě dál. Po nástupu k moci obrátil svoji pozornost na podporu dělnictva a rolnictva, která byla důležitým článkem ve výrobě v době války. Základem jeho politiky

¹¹ ČELOVSKÝ, B., c. d., s. 263.

¹² BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945.* Praha: Prostor, 2000, s. 303. ISBN 80-7260-028-1.

¹³ ČELOVSKÝ, B., c. d., s. 263.

¹⁴ BRANDES, D., c. d., s. 156–157.

bylo udržování klidu a pořádku, který měl vést k nerušené práci a k zvyšování produkce v hospodářství a podpoře válečné ekonomiky Říše. Proto zaváděl různé „výhody“ pro pracující, které je měly motivovat a zároveň zamezovat projevům nespokojenosti. Pro zajištění „lepšího“ stravování dělníků byly zřízeny podnikové stravovny, které byly mimo jiné dle propagandistických článků v tisku zásobovány ze zabaveného zboží lichvářů a pokoutních prodavačů, jak dokládá dobový tisk: *„Také životní potřeby a potraviny, které byly zabaveny lichvářům a pokoutním prodavačům, budou na základě nařízení zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera generála policie Heydricha, přiděleny závodním kantýnám průmyslových podniků. (...) Tento fakt svědčí o dokonalé organizaci německého hospodářství za války i o velkém pochopení pro potřeby dělnictva, které plně chápe požadavky doby, v níž dochází ke konečnému zúčtování s úhlavními nepřáteli pracujících vrstev (...).“*¹⁵

Dále byly zvýšeny na příkaz zastupujícího říšského protektora přiděly tuku pro pracující, vylepšeno sociální pojištění dělníků a horníků na náklady protektorátu a zřizovány zotavovny pro dělníky ve zbrojním průmyslu, jak přibližuje novinový článek ve *Venkově*: *„Do zotavovací akce jsou pojeti dělníci a zaměstnanci těchto oborů: kovoprůmyslu, hornictví a hutnictví, průmyslu lučebního, stavebního a dalších. (...) Posláním je především, aby ti, kdož nejvíce pracují, měli také vydatnou účast na sociálních opatřeních a aby jim bylo poskytnuto po celoroční vysilující práci dostatek osvěžení. Tomu se říká socialismus činu. Tak jej chápe Říše, která je i dnes naší Říší a která již činy tolikrát dokázala, že dělnická rekreace patří trvale k hlavním složkám péče o pracující vrstvy, jak ji chápe a provádí německý nacionální socialismus.“*¹⁶

Organizace spadající pod odbory rozdávaly českým dělníkům lístky do divadla, do kina, na fotbal a pořádaly různá divadelní představení a varieté.¹⁷ Všech těchto kroků náležitě využívala nacistická propaganda (rozhlas, tisk, film) ke zdůraznění „přátelského přístupu“ a „velkorysosti“ německých představitelů protektorátu vůči českému obyvatelstvu. Realita ale byla poněkud odlišná. Jakékoliv projevy odporu a nesouhlasu s nacistickou politikou, sabotáže v továrnách byly tvrdě trestány. Výdělky zaměstnanců málokdy postačovaly na nákup potravin. Nemluvě o tom, že potraviny byly na přiděl a probíhala také jejich cenová regulace. Zemědělci byli postiženi vysokými dodávkovými povinnostmi a řada z nich byla

¹⁵ Zabavené zboží bude přiděleno závodním kantýnám průmyslových podniků. *Národní práce*, 27. října 1941, roč. 3, č. 296, s. 1.

¹⁶ Na 32.844 českých dělníků letos na bezplatnou dovolenou. To je socialismus činu. *Venkov*, 21. května 1943, roč. XXXVIII, č. 117, s. 3.

¹⁷ BRANDES, D., c. d., s. 270–275.

připravena o své usedlosti, které si Němci vybrali pro svou sídelní politiku.¹⁸ Politika teroru, represálií a každodenního zastrašování obyvatelstva dosáhla v období Heydrichova zastupitelství svého vrcholu. K dalšímu zhoršení situace a životních podmínek došlo v době totální války. Většina práceschopného obyvatelstva byla zapojena do totálního nasazení. Vzhledem k úbytku německých dělníků a jejich nasazování na frontách bylo rozhodnuto, aby na jejich pozice nastoupili pracující z okupovaných států. Tato povinnost se také týkala Čechů, kteří se ocitli pod silnějším germanizačním tlakem a zároveň měli možnost „sdílet“ německé myšlení.¹⁹

Protektorát sehrál významnou roli v zásobování potravinami a především pak ve zbrojním průmyslu. Protektorátní hospodářství bylo řízené centrálně a jeho produkce byla orientována jednostranně na těžký průmysl (výroba ponorkových děl, protiletadlových děl, muniční program, zhotovování leteckých motorů a dalších např. ve Škodových závodech či ve Zbrojovce Brno). Německé koncerny stále expandovaly do českého zbrojního průmyslu, což vedlo k dalšímu poněmčování. Většina důležitých podniků a bank se dostala pod kontrolu německého kapitálu.²⁰ Hlavním cílem okupační správy bylo udržovat klid a pořádek a současně intenzivně využívat české hospodářství a ekonomiku pro válečné účely.

Nacistická okupační politika postihla ve velké míře českou kulturu, která se postupně stávala poplatnou době. Byly likvidovány „závadné“ knihy, zakazována díla francouzských, anglických či ruských autorů.²¹ Došlo ke zglajchšaltování tisku, který byl pod kontrolou Wolfganga Wolframa von Wolmara, který stál v čele tzv. Skupiny tisk, spravované IV. oddělením Úřadu říšského protektora (kulturně-politické oddělení). Úřad pořádal pravidelné tiskové konference, na kterých dostávali zástupci tisku pokyny, jak „správně“ psát.²² Během okupace se vytvořila skupinka aktivistických žurnalistů, kteří na stránkách novin aktivně podporovali německou okupační politiku. Mezi tyto kolaboranty patřil Karel Lažnovský, Karel Werner, Vladimír Ryba či Karel Krychtálek a řada dalších.

¹⁸ MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha: Auditorium, 2012, s. 200–201. ISBN 978-80-87284-20-9.

¹⁹ BRANDES, D., *c. d.*, s. 366.

²⁰ BRANDES, D., *c. d.*, s. 357, 362-363.

²¹ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s. 16. ISBN 80-7004-085-8.

²² GEBHART, J., B. KÖPPLOVÁ a J. KRYŠPÍNOVÁ. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010, s. 7-8. ISBN 978-80-246-1632-2.

Důležitou úlohu v nacistické propagandě sehrál film. Česká kinematografie se dostala do rukou nacistů. Veškerá tvorba podléhala kontrole německých úřadů, filmy procházely promyšlenou filmovou cenzurou. Řada filmů byla zakázána.²³

Germanizace prostupovala každodenním životem lidí a od počátku soustředila hlavní pozornost na vzdělávání mládeže a reorganizaci školství.

²³ DOLEŽAL, J., *c. d.*, s. 17.

2. Reorganizace a degradace českého školství podle nacistických plánů

Germanizační politika se realizovala v několika obecných rovinách, jejichž dopad se promítal i do vzdělávacího systému. Okamžitě po okupaci bylo zavedeno dvojjazyčné označování budov, úřadování a němčina byla postavena na roveň mateřskému jazyku, což se projevilo ve výuce zvyšováním počtu hodin německého jazyka. Protižidovské zákony začaly platit již v prvním roce okupace a nařízení proti Židům byla neustále zostřována. Následkem čehož museli školu opustit jak učitelé, tak žáci židovského původu. Dalším směrem, kterým se ubírala poněmčovací politika, byla likvidace české státnosti a snaha o odnárodnění obyvatelstva formou vytěsnění vzpomínek na českou minulost ve výuce či při připomínání významných událostí.

Vedoucí představitelé okupační správy si dobře uvědomovali význam školství pro českou společnost. Školství se stalo před vznikem první republiky a v průběhu její existence oporou a základnou české vzdělanosti. Jeho reorganizace po vzoru „vůdcovského principu“²⁴ a poněmčení mládeže v duchu říšského myšlení patřila v období okupace k prioritám. Česká společnost měla být „odpolitizována“ a veškeré „nežádoucí“ prvky ve vzdělávacím systému odstraněny. Všechny kroky směřovaly k naplnění konečného cíle v českých zemích.²⁵

Nacisté považovali českou mládež za generaci nezatíženou dřívějším politickým a společenským uspořádáním. Předpokládali, že bude snazší ji získat pro spolupráci prostřednictvím výchovného působení v rámci mládežnických organizací či výuky na školách.²⁶

Po 15. březnu 1939 došlo k radikálnímu obratu a prvním změnám vedoucím k poněmčování mládeže a reorganizaci školství. Během několika prvních dnů okupace byly postupně obsazovány školní budovy a místnosti německou armádou, což vedlo na některých školách k přerušení a později i zastavení výuky. Tímto způsobem byla postižena asi desítka

²⁴ Vůdcovský princip byl považován za základ nacistické ideologie, kdy v čele státu stál jediný Vůdce, jehož vůle byla „jediná správná“ a který své pravomoci přerozděloval podle svého uvážení na jiné osoby. Vůdce vydával rozkazy, které byly v hierarchii vykonávány směrem „dolů“. Naopak odpovědnost mas směřovala k vedení. TAUCHEN, Jaromír. Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2007, roč. 15, č. 2, s. 160. ISSN 1210-9126. Ve školství směřovalo uplatňování vůdcovského principu k užší centralizaci, která měla usnadňovat realizaci nařízení a příkazů a přejímat tak vzor nacistického školství. Odpovědnost byla přenesena na nově budované úřady na jednotlivých stupních správy (např. byly zrušeny zemské školní rady, které představovaly značně samostatné instituce). PASÁK, Tomáš. Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace. In: VEBR, L. *In memoriam Zdeňka Fialy z pomocných věd historických*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 246–247.

²⁵ DOLEŽAL, J., c. d., s. 42–43.

²⁶ NĚMEC, P., c. d., s. 68.

obecných a měšťanských škol.²⁷ „Budovy našich úřadů, školy, nemocnice, studentské koleje, činžovní domy moderně zařízené, o to vše měli Němci veliký zájem. Nařídili jejich vyklizení a obsadili je pro sebe. Naše úřady, školy, vědecké ústavy se musely odstěhovat do starých budov, kde nebylo dosti místa, o nějakém zařízení nemluvě.“²⁸

Podle nařízení říšského protektora začaly být v protektorátu uplatňovány norimberské zákony. Na základě vládního nařízení ze dne 4. července 1939 byli Židé zbaveni možnosti zastávat pozice ve veřejné správě, v soudnictví, ale také ve školství.²⁹ V novém školním roce 1939/1940 byl také omezen přístup židovským žákům do českých škol. O rok později bylo židovským dětem zakázáno studium na českých školách.³⁰

Ve druhé polovině srpna roku 1939 bylo zavedeno dvojjazyčné úřadování, které se ve velké míře dotklo také škol. Veškerá korespondence a komunikace mezi říšskými orgány, popřípadě německými občany musela probíhat v němčině. Nápisů na úředních budovách musely být v obou jazycích, stejně tak tiskopisy, vyhlášky a razítka, které používaly úřady i školy.³¹ Postavení a „důležitost“ českého jazyka vyjádřil v dopise psaném říšskému ministru Dr. Lammersovi K. H. Frank: „Boj proti českému jazyku, který se má stát, jako v 17. a 18. století, jen hovorovou řečí (nářečím) a má úplně zmizet jako řeč úřední.“³²

Němčina byla původně nepovinným předmětem na všech školách. Vládním nařízením z října roku 1939 se stalo vyučování německého jazyka povinným na každé měšťanské škole.³³ V lednu následujícího roku byla zavedena výuka němčiny na obecných školách od třetího postupového ročníku, pokud bylo přihlášeno alespoň dvanáct žáků.³⁴ Ještě téhož roku bylo původní nařízení zrušeno a zavedena povinná výuka německého jazyka na obecných a měšťanských školách bez výjimky na úkor zrušené občanské nauky a výchovy.³⁵ Ke zvyšování počtu hodin němčiny došlo i na gymnáziích. V primě a sekundě byla časová dotace čtyři hodiny, ve vyšších ročnících tři hodiny. V roce 1942 se zvýšil počet hodin německého jazyka na gymnáziích až na osm hodin týdně na úkor jiných předmětů.

²⁷ PASÁK, T., *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 216-217.

²⁸ MARŠÁLEK, P., *c. d.*, s. 178.

²⁹ *Vládní nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě*. Věstník ministerstva školství a národní osvěty (dále jen MŠANO), XXI/1939, 4. července 1939, s. 129.

³⁰ MORKES, František. *Československé školy v letech 2. světové války*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005, s. 8. ISBN 80-901461-8-X.

³¹ *Usnesení vlády k užívání jazyků v Protektorátu Čechy a Morava*. Věstník MŠANO, XXI/1939, 25. července 1939, s. 276–277.

³² KRÁL, Václav. *Chtěli nás vyhubit*. Praha: Naše vojsko, 1961, s. 73.

³³ *Vládní nařízení o vyučování němčině na českých měšťanských školách*. Věstník MŠANO, XXI/1939, 5. října 1939, s. 316.

³⁴ *Vládní nařízení o vyučování němčině na českých obecných školách*. Věstník MŠANO, XXII/1940, 25. ledna 1940, s. 196.

³⁵ *Vládní nařízení, jímž se nově upravují povinné učební předměty na školách obecných a měšťanských*. Věstník MŠANO, XXII/1940, 26. září 1940, s. 312.

Navíc byly zřizovány konverzační kurzy a některé předměty byly vyučovány v německém jazyce.³⁶

S počínajícím válečným konfliktem začaly být školy využívány pro podporu válečného hospodářství. Všechny měly povinnost na základě řady vládních nařízení sbírat starý papír, barevné kovy, železo, gumy, léčebné rostliny a další potřebné suroviny. Bylo stanoveno, jaké množství sbíraného materiálu má být odevzdáno.³⁷ Podle instrukcí ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) „*bylo nutno intenzivně propagovati sběr kovu i starého papíru. Žactvo budiž nejméně jednou týdně svými třídními učiteli poučeno o významu věci a seznámeno s tím, co se má sbírat a za jakým účelem. Zároveň jest žactvo soustavně poučovati o tom, jaký význam má jejich pilná činnost sběratelská pro udržení zaměstnanosti jejich otců a pro zásobování vlastních rodin výrobky z odpadkového materiálu vyrobenými.*“³⁸

Výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 5. prosince 1939 bylo upraveno užívání symbolů Protektorátu Čechy a Morava na základě dřívějšího vládního nařízení (ze dne 19. září 1939), které se s okamžitou platností dotklo školských zařízení. Státní znaky sloužící k označení úředních budov musely být odstraněny a nahrazeny protektorátními. Stejně tak prvorepublikové vlajky, úřední pečeti a úřední tiskopisy byly vyměněny za nové.³⁹ Obrazy prezidenta Beneše, legionářů a jiných významných představitelů Československa musely být s okamžitou platností odstraněny ze škol. Výuka měla být vedena k loajlnosti a k úctě k německému národu.⁴⁰

Dosavadní památné dny a svátky byly zrušeny (28. říjen a 7. březen, den narození T. G. Masaryka) a nahrazeny výročím o zřízení protektorátu (15. březen) a datem narozenin Adolfa Hitlera (20. duben). V tyto dny byla vyžadována naprostá kázeň žáků a studentů a naopak byly požadovány souhlasné projevy s nacistickou politikou. 20. dubna se obvykle nevyučovalo. Den předtím byla ve školách většinou uspořádána krátká oslava a připomenutí „výročí“.⁴¹ Zákazy postihly i řadu církevních svátků. V prosinci roku 1940 byly zrušeny svátky Tří králů, sv. apoštolů Petra a Pavla (29. června), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), Všech svatých (1. listopadu) a Neposkvrněného početí Panny Marie

³⁶ NĚMEC, P., c. d., s. 74.

³⁷ MORKES, F., c. d., s. 9.

³⁸ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty, jímž se zavádí povinný sběr kovů a papíru na školách.* Věstník MŠANO, XXII/1940, 3. června 1940, s. 166.

³⁹ *O užívání symbolů Protektorátu Čechy a Morava.* Věstník MŠANO, XXI/1939, 5. prosince 1939, s. 396.

⁴⁰ DOLEŽAL, J., c. d., s. 43.

⁴¹ DOLEŽAL, J., c. d., s. 45–46.

(8. prosince).⁴² Jakékoliv oslavy či skrytá podpora zakázaných státních svátků byly tvrdě potlačovány a trestány.

Kromě organizačních záležitostí a změn ve struktuře školství soustředili nacisté pozornost na volný čas mládeže, který chtěli získat pod svou kontrolu formou nově vytvořené mládežnické organizace. Myšlenka k založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě se objevila na začátku roku 1942, jejímž autorem byl zastupující říšský protektor R. Heydrich, podle kterého *„bude bezpochyby nutné shromáždit někde českou mládež v takové formě, jež by umožnila výchovu mimo školu, která by pomohla zejména proto, že není možné dát zavřít všechny české učitele, a vytrhnout ji z toho ovzduší. To půjde bezpochyby při českém postoji k těmto věcem asi nejlépe na poli sportu. Nastoupíme tedy na poli tělovýchovy a sportu v plné shodě s německým říšským vedením mládeže a NSDAP cestu, jež bude zcela jasně promyšlena, a touto jasnou cestou pak půjdeme.“*⁴³

Kuratorium především soustředilo svoji pozornost na tělesný, duševní a mravní rozvoj jedince v duchu nacionálně socialistického myšlení. Výchova se měla týkat všech mladých ve věku od desíti do osmnácti let.⁴⁴ V popředí zájmu stála mládež ve věku sedmnáct až osmnáct let, která měla být organizována v táborech, kde se odbývala pracovní služba a odborný výcvik. V rámci těchto táborů byli účastníci sledováni, zda jsou vhodní k poněmčení na základě „národnostně rasového vyšetření“.⁴⁵ Hlavním cílem bylo získání české mládeže pro nacionální socialismus.

V čele kuratoria stál Emanuel Moravec, jeho zástupcem byl generální referent dr. F. Teuner. Samotná výchova byla svěřena do rukou různým sportovním, turistickým, ochotnickým či stavovským spolkům, které ale musely o tuto možnost požádat a byly prověřovány z ideologického hlediska. Uplatnění tak našla řada Vlajkařů, spolupracovníků gestapa a sicherheitsdienstu. Tito „vychovatelé“ české mládeže jezdili na různá školení, konference či do výcvikových táborů pro budoucí funkcionáře Kuratoria, kde jim byli vštěpovány hlavní nacistické myšlenky o vzájemném soužití Čechů a Němců a kde získávali poznatky o tom, jak přesvědčit českou mládež pro nacionálně socialistickou myšlenku.⁴⁶

⁴² *Vládní nařízení o dočasné úpravě některých svátků*. Věstník MŠANO, XXII/1940, 9. prosince 1940, s. 10.

⁴³ KRÁL, V., *c. d.*, s. 153.

⁴⁴ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996, s. 228. ISBN 80-85821-35-4.

⁴⁵ BRANDES, D., *c. d.*, s. 287.

⁴⁶ GEBHART, J. a J. KUKLÍK, *c. d.*, s. 230–233.

Mládež byla také posílána do různých ozdravoven, prázdninových táborů, účastnila se „Dnů mládeže“ (např. na Karlštejně v roce 1944)⁴⁷, nebo různých kulturních akcí, jejichž cílem bylo odnárrodnění, splynutí s německým národem a přijetí říšského myšlení.

2.1. Dopady na správu a organizaci školství

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava došlo k zásadním změnám ve školství. Řada škol během okupace zanikla, nebo byla zrušena podle koncepce nacistické okupační správy, která se snažila docílit degradace českého školství. Na nejvyšším vzdělávacím stupni se nacházely školy vysoké, poté následovaly školy střední, učňovské a školy základní.

V období první republiky existovalo v českém prostředí několik typů škol. Školy veřejné, které podléhaly státní kontrole a byly státem také financovány, dále školy soukromé a konfesionální, které mohli navštěvovat příslušníci i jiných vyznání. Nejvyšším úřadem a řídicím orgánem bylo ministerstvo školství a národní osvěty. Druhou nejvyšší pozici ve školství zastávaly zemské školní rady, které byly rozděleny na českou a německou sekci. Zemské školní rady spravovaly učitelské ústavy, odborné učitelské ústavy a střední školy. Odborné školy spadaly přímo pod jednotlivé odbory ministerstva (např. ministerstvo zemědělství spravovalo zemědělské školy). Na obecné a měšťanské školy dohlížely místní školní či okresní výbory.⁴⁸

Během první republiky vzrostl počet reálných gymnázií a reformních reálných gymnázií. Naopak klasická gymnázia zaznamenala pokles a lycea postupem času vymizela úplně. Mezi střední školy patřily vyšší školy lesnické a rolnické, obchodní akademie, průmyslové školy, odborné školy se zaměřením na ženská povolání a další.⁴⁹ Školskou soustavu na nejvyšším stupni doplňovaly vysoké školy (Univerzita Karlova, Vysoká škola obchodní). V roce 1919 byla v Brně založena Masarykova univerzita, Vysoká škola zemědělská či Vysoká škola zvěrolékařská. V letech 1938–1939 studovalo na českých vysokých školách kolem 27 000 posluchačů.⁵⁰

Na počátku protektorátu bylo provedeno několik zásadních změn v organizaci školství. Přímý dozor nad obecnými a měšťanskými českými školami vykonával školní inspektor,

⁴⁷ Česká mládež se hlásí k boji i k práci. *Národní práce*. 2. července 1944, roč. 6, č. 180, s. 2.

⁴⁸ DOLEŽAL, J., c. d., s. 36.

⁴⁹ Tamtéž, s. 37.

⁵⁰ Tamtéž, s. 37.

německé se dostaly pod správu německého okresního školního inspektora.⁵¹ Od srpna roku 1941 vykonávali vyšší dozor nad národními školami zemští školní inspektori. Okresní školní inspektori měli za úkol podávat informace o organizačních věcech škol, o osobách na nich působících, o kontrolách, které na nich vykonávali, zemským školním inspektorům.⁵²

K zásadní přeměně školské správy došlo po nástupu R. Heydricha na úřad říšského protektora. Záměr uzavřít české střední a vyšší odborné školy byl nejdříve oznámen ministru školství a národní osvěty Janu Kaprasovi zastupujícím říšským protektorem: „*Poněvadž starší školní mládež (přes 17 let) – podněcována učiteli – projevovala zvláště vzpurné a hulvátské chování, byly dvě školy v Kladně, mezi nimi český učitelský ústav, definitivně uzavřeny pro činnost nepřátelskou Říši. Podobná opatření se zamýšlí provést při vhodné příležitosti proti jednotlivým vyšším školám, aby se tím zároveň ztížilo vyšší školní vzdělávání Čechů.*“⁵³ Následovalo zrušení několika gymnázií (v Jihlavě, v Kladně a v Pelhřimově). Další byla uzavřena na přechodnou dobu.⁵⁴

V lednu roku 1942 bylo rozhodnuto o reorganizaci ústředních úřadů. Podle nového nařízení dohled nad protektorátním školstvím příslušel výhradně ministerstvu školství a národní osvěty. Pro účely kontroly divadelnictví, písemnictví, výtvarného umění, zpěvu, tance a hudby byl zřízen Úřad lidové osvěty. V červnu téhož roku se změnil název ministerstva školství a národní osvěty na ministerstvo školství, které zaměřilo svoji působnost na všechny typy škol (obecné, hlavní, střední a další). Navíc vzniklo ministerstvo lidové osvěty, které mělo na starosti tiskové, kulturní a osvětové záležitosti. Obojí řídil nový ministr školství Emanuel Moravec, který patřil k největším kolaborantům v době nacistické okupace. Dalším zásahem bylo nařízení, kterým se zrušily zemské školní rady a jejich pravomoci a úkoly nahradily zemské úřady. Poté následovala likvidace okresních a městských školních výborů a nakonec i místních školních rad a školních výborů.⁵⁵

Pravomoci okresních a městských školních výborů byly převedeny na nově vzniklé školské úřadovny u okresních úřadů. Starosta obce nahradil z pozice „představeného školní obce“ zrušené místní školní rady.⁵⁶

Protektorátní tisk komentoval změny těmito slovy: „*Nižším instancím náleží úplný výkon správy a rozhodování v jejich správním obvodu. Střední instance se omezují na dozor*

⁵¹ PASÁK, T., *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace.*, s. 217–218.

⁵² *Výnos o dozoru na národní školy spravované podle § 2 zákona ze dne 9. dubna 1920, č. 292 Sb. Věstník MŠANO XXIII/1941, 29. srpna 1941, s. 291.*

⁵³ AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*. Praha: Naše vojsko, 1965, s. 84.

⁵⁴ PASÁK, T., *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 238.

⁵⁵ Tamtéž, s. 240–241, 247–251.

⁵⁶ Změny v organizaci školské správy za poslední dva roky. *Národní práce*. 6. května 1944, roč. 6, č. 124, s. 2.

na obstarávání úkolů, které přesahují správní obvod podřízeného úřadu a výjimečně na rozhodování v důležitých záležitostech. Pro ústřední úřady se pak vyhrazuje jen nejvyšší dozor a řízení všech podřízených úřadů.⁵⁷ Cílem všech těchto opatření byla centralizace správy a přizpůsobování se školské správě nacistického Německa, která byla postavena na „vůdcovském principu“.

V roce 1943 byl změněn klasifikační řád pro všechny typy škol, který měl opětovně poukázat na zhoršující se schopnosti českých žáků pro studium. Bylo zavedeno šestistupňové hodnocení v rámci předmětů (velmi dobrý, dobrý, uspokojivý, dostatečný, sotva dostatečný při možnosti nápravy, nedostatečný). Na základě výnosu bylo stanoveno, že s vyznamenáním smí prospívat pouze jediný žák ve třídě.⁵⁸

V posledních letech okupace došlo ke zhoršení podmínek pro výuku. Například v roce 1944 byla zastavena výuka v maturitních ročnících a studenti byli posíláni k budování vojenských opevnění na Moravě.⁵⁹ Pod vlivem častých leteckých útoků docházelo k přerušování či úplnému zastavování výuky.

2.1.1. Uzavření českých vysokých škol

Na podzim roku 1939 probíhala řada protiněmeckých akcí, které vyvrcholily demonstrací k výročí zřízení Československa. Během střetů Čechů s Němci došlo ke zranění studenta medicíny Jana Opletala, který později v nemocnici podlehl následkům zranění. V den jeho pohřbu 15. listopadu došlo k dalšímu shromáždění a protestům vysokoškolských studentů. Nacisté využili této demonstrace k brutálnímu zásahu proti studentům a českým vysokým školám.⁶⁰

Úřady komentovaly situaci těmito slovy: „České vysoké školy v Protektorátu byly uzavřeny na dobu tří let a devět studentských vůdců, kteří vzpouru vyvolali, bylo na základě stanného práva zastřeleno. Kromě toho byli zatčeni příslušníci protiněmecké skupiny studentů a dopraveni do koncentračního tábora. Na výstrahu byly také uzavřeny čtyři studentské koleje, mezi nimi koleje Letenská, Masarykova a Alexandrova. V ranních hodinách dne 17. listopadu oddily SS obsadily všechny budovy českých vysokých škol v Protektorátu včetně

⁵⁷ Tamtéž, s. 2.

⁵⁸ MORKES, František. *Československé školy v letech 2. světové války*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005, s. 14. ISBN 80-901461-8-X.

⁵⁹ Tamtéž, s. 15.

⁶⁰ PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998, s. 187. ISBN 80-85809-88-5.

budov všech univerzitních ústavů.“ (Vyhláška říšského protektora von Neuratha, 17. XI. 1939).⁶¹

Výsledkem nacistického zásahu bylo zavření deseti vysokých škol, zavlčení 1200 studentů do koncentračních táborů, přes 15 000 studentů přišlo o možnost studovat a kolem 1200 učitelů se ocitlo bez práce.⁶² Budovy škol byly zabrány německými vysokými školami. Na právnické fakultě brněnské univerzity se usídlilo gestapo, v Praze úřadovalo velitelství SS. Kounicovy koleje v Brně se staly postrachem všech. V roce 1940 zde vzniklo vězení, kde probíhalo mučení a popravy „vězňů“.⁶³ Podle hlášení SD nesla politika teroru a zastrahování své ovoce: „*Celkově řečeno tato opatření udělala na většinu Čechů zdrcující dojem. Ve veřejných podnicích všechen rozhovor umkl, ulice byly nápadně prázdné.*“⁶⁴

Uzavření českých vysokých škol bylo promyšleným tahem okupantů, jak dosáhnout degradace českého školství, kultury a celého národa. Ačkoliv se hovořilo o třech letech, realita byla jiná. S otevřením českých vysokých škol se již více nepočítalo. Ostatně jak dokazují slova zastupující říšského protektora R. Heydricha ze 4. února 1942: „*Zvlášť podstatné je to, že česká univerzita se už sem nevrátí. Řekl jsem, že si dovedu představit pražskou univerzitu, ale ne českou. Nevím, proč by muselo být např. studium medicíny nebo matematiky vysloveně české. To by všechno byly věci, jež jsou zcela neodvislé na národnostním problému a Češi, kteří se pro to hodí, mohli by studovat stejně dobře na německé univerzitě. Musíme z taktických příčin hledat jen ještě nějaký důvod, jak uzavření univerzity zakončit.*“⁶⁵

Likvidace vysokoškolského vzdělání byla jen dalším krokem na cestě ke konečnému cíli, k osídlení českomoravského prostoru Němci a poněmčení vybraných skupin obyvatelstva. Studenti ztratili možnost získat vzdělání, které by jim umožňovalo zastávat přední pozice v politickém i společenském životě. Nacisté nic neoponechali náhodě a rozhodli se „nabídnout“ „vhodným“ studentům možnost studovat či dostudovat na německých univerzitách.

V jednom z dopisů, které poslal státní sekretář K. H. Frank Dr. Lammersovi, vyjadřuje souhlas s myšlenkou studia českých studentů na německých vysokých školách. Specifikuje podmínky, za kterých mohou budoucí čeští posluchači německých univerzit začít studovat. Podle K. H. Franka „*musí být každý jednotlivý případ prozkoumán a musí být zjištěno, zda*

⁶¹ ČELOVSKÝ, B., c. d., 237–238.

⁶² PASÁK, T., c. d., s. 188–189.

⁶³ PASÁK, T. *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 222–223.

⁶⁴ ČELOVSKÝ, B., c. d., 238.

⁶⁵ KRÁL, V., c. d., s. 151.

po rasové a pokrevní stránce, jakož i po stránce povahové a politické, celková osobnost má předpoklady k rozvinutí v německé národnosti (rasová a politická upotřebitelnost).“⁶⁶

Studenti měli být rozptýleni po univerzitách, aby nevznikla možnost, že začnou vytvářet české studentské spolky, nebo ilegální odbojové skupiny. Německý studentský svaz byl pověřen dohledem nad těmito organizacemi a veškeré plánování a výběr potencionálních studentů měl probíhat z jednoho centra, a to z Prahy. Ke studiu byli především doporučení studenti medicíny, hospodářských a obchodních věd a technických fakult, kteří se jevíli jako „politicky nezávadní“.⁶⁷ Mezi další kritéria ke studiu patřilo ovládnání německého jazyka slovem i písmem, árijský původ a doklad o nejméně dvou započatých semestrech.⁶⁸

Protektorátní tisk nezůstal se svou agitací a podporou německé germanizační myšlenky pozadu a vybízel na svých stránkách studenty ke studiu na německých vysokých školách. Neopomínal zdůraznit podmínky studia a výhody, které ze vzdělávání v Říši mohly plynout. Nové „příležitosti“ českých studentů komentovalo také *České slovo*: „*Možnost studia lékařství a technických oborů na německých vysokých školách má pro naše mladé lidi důležitý význam, a proto neměla by býti tato příležitost zmeškána. Je nesmyslem podléhati v tomto případě nepřátelské propagandě a domnívati se, že jde o nějakou odnárodňovací akci. Okolnost, že Říše má zájem jen o ty, kteří německy již dobře dovedou a kteří osvědčili opravdu mimořádné nadání pro vysokoškolské studium, sama vylučuje jakékoli podezření v tomto smyslu.*“⁶⁹

Po likvidaci vysokých škol se německé okupační síly soustředily na reorganizaci středoškolského a základního vzdělávání. Střední školy vychovávaly budoucí československé občany a vštěpovaly jim národní cítění. Po vysokých školách tvořily další zázemí pro budování české inteligence.

2.1.2. Reorganizace a germanizace středních a učňovských škol

Ihned po začátku okupace začal úřad říšského protektora vytvářet plány na postupné odstraňování českých středních škol (především reálných gymnázií, reformních reálných gymnázií a reálek), které se dle názoru K. H. Franka nacházely „*ve stavu zcela nezdravého*

⁶⁶ ČELOVSKÝ, B., *c. d.*, s. 271.

⁶⁷ Tamtéž, s. 272.

⁶⁸ BRANDES, D., *c. d.*, s. 164.

⁶⁹ Možnost studia na vysokých školách v Říši. *České slovo*. 16. září 1941, roč. XIII., č. 250, s. 1.

rozšíření“.⁷⁰ Pro začátek bylo rozpuštěno několik škol, které byly převedeny z obsazeného pohraničí do vnitrozemí (např. gymnázium ve Frenštátě pod Radhoštěm, v Terezíně či Vodňanech) a žáci byli přesunuti na školy měšťanské a obecní.⁷¹ Následovalo snižování počtu přijatých žáků do prvních tříd středních škol, tzv. numerus clausus. Počet nově přijatých žáků byl stanoven na čtyřicet. Stejně omezení následovalo pro páté třídy, pro které byl určen počet 35 žáků. V případě paralelních tříd měla být jedna uzavřena. Současně bylo zrušeno reálné gymnázium v Jevíčku, řádové školy pro dívky a reálka v Lipníku.⁷²

Uzavírání českých středních škol probíhalo v několika krocích podle výnosů a nařízení ministerstva školství a národní osvěty. V srpnu roku 1941 došlo k přeměně střední školy v osmitřídní, která byla složena z nižšího stupně (třída I. – IV.) a z vyššího stupně (třída V. – VIII.). Za normální typ střední školy bylo považováno reálné gymnázium (chlapecké a dívčí) a zvláštním typem se stalo gymnázium, které bylo pouze chlapecké. Na reálná gymnázia bylo možné přijímat dívky pouze v případě, když nebylo v místě bydliště dívčí gymnázium. Pouze ministr školství a národní osvěty určoval poměrný počet dívek, které tak mohly být přijaty. Dosavadní reálná, reformní reálná gymnázia a reálky se změnily na nový typ reálných gymnázií chlapeckých a dívčích. Gymnázia byla změněna na gymnázia nového typu. Změny začaly platit ve školním roce 1941/1942.⁷³ Tato opatření vedla k dalšímu uzavírání středních škol a omezování počtu studentů, kteří na nich mohli studovat.

Ve školním roce 1942/1943 byl stanoven počet žáků pro 2. třídu na 40 a pro šestou třídu na 25 žáků. V dalších letech došlo k omezování počtu žáků ve třetí třídě a čtvrté třídě (35 žáků) a sedmé a osmé (25 žáků).⁷⁴

Na českých středních školách mohli podle nacistické rétoriky studovat jen ti nejlepší žáci. Pro přijetí na střední školu bylo hodnoceno chování, známka z jazyka českého a německého a z počtů. Dále se přihlíželo k tělesné zdatnosti žáka, zdravotnímu stavu a psychické způsobilosti. Mezi doklady, které museli budoucí studenti předkládat při přijímací zkoušce, patřily např. křestní nebo rodný list, osvědčení o státní příslušnost a prohlášení o arijském původu.⁷⁵ Ve školním roce 1942/1943 došlo k ztřeštění podmínek pro přijetí na střední školu. Rozhodujícím člověkem přijímacího řízení se stal německý učitel či profesor, který vybíral žáky podle schopnosti poněmčení a odnárodnění. V dalším školním roce se přešlo

⁷⁰ NĚMEC, P., *c. d.*, s. 77.

⁷¹ Tamtéž, s. 78.

⁷² ČELOVSKÝ, B., *c. d.*, 286.

⁷³ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty o změně v organizaci středních škol s českým jazykem vyučovacím*. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 6. srpna 1941, s. 270–271.

⁷⁴ NĚMEC, P., *c. d.*, s. 79.

⁷⁵ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty o přijímání žáků národních škol do I. třídy středních škol s českým jazykem vyučovacím*. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 23. července 1941, s. 252–254.

k zjišťování, jakého rasového typu je student na základě fotografie rodičů a prarodičů.⁷⁶ „Celkově poklesl počet středních škol ve školním roce 1941–1942 v porovnání s rokem 1940–1941 o sedmnáct ústavů, 376 tříd a 15 672 žáků a ve školním roce 1943–1944 již existovalo jen 118 středních škol s 1 319 třídami a 42 838 žáky, tj. polovina předválečného stavu.“⁷⁷ Žáci, kteří zůstali na středních školách, měli být poněmčeni a přenárodněni.

Germanizační politika zasáhla i studentstvo učňovských a středních odborných škol. Nicméně rozsah a intenzita nacistického tlaku nebyla tak silná jako na školách středních, především na gymnáziích. Hlavním důvodem bylo vzdělávání budoucích dělníků pro zbrojařský průmysl. Řada učňovských oborů, které nebyly potřebné pro válečnou ekonomiku, byla uzavřena a studenti přesunuti do kurzů zaměřených na těžký a strojírenský průmysl.⁷⁸

V roce 1943 na základě vládního nařízení, které vstoupilo v platnost od počátku školního roku 1943/1944, byla pozměněna koncepce vzdělávání na učňovských školách a došlo k jejich novému pojmenování a reorganizaci. Učňovská škola a závodní učňovská škola s českým vyučovacím jazykem byla rozdělena podle oborů a navíc k nim byla ještě přidána další odborná oddělení. V témže roce byly školy vyňaty z působnosti ministerstva školství a správu nad nimi začaly vykonávat zemské úřady. Nařízení se týkalo např. lidových škol zemědělských, živnostenských či kupeckých.⁷⁹ Učňovská příprava byla postupně převáděna do větších podniků z živností a živnostenských provozoven, díky čemuž byla výchova dělníků pod dohledem a udržovala si orientaci na zbrojní průmysl. Docházelo také k rušení všeobecných učňovských škol ve prospěch škol specializovaných.⁸⁰

Hlavní postihy v době okupace směřovaly na střední a vysoké školství, přesto učňovské školy neunikly zavádění povinné výuky německého jazyka, v rámci něhož byli studenti seznamováni s ideologií Velkoněmecké říše, propouštění „nevhodných“ učitelů či vylučování žáků židovského původu. Museli se stejnou měrou podílet na sběru potřebných surovin pro válečné hospodářství, klasifikační řád i pro ně stanovil, kolik studentů může absolvovat s vyznamenáním a kolik jich může mít jedničku na vysvědčení. Mezi učni se během okupace ocitli i dřívější studenti gymnázií či uzavřených vysokých škol. V posledním válečném

⁷⁶ NĚMEC, P., *c. d.*, s. 85–86.

⁷⁷ DOLEŽAL, J., *c. d.*, s. 54.

⁷⁸ MORKES, F., *c. d.*, s. 15–16.

⁷⁹ PASÁK, T. *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 252.

⁸⁰ MORKES, F., *c. d.*, s. 17.

školním roce byli žáci nasazováni k pomocným vojenským jednotkám k budování opevnění, či k likvidaci následků po bombardování.⁸¹

2.1.3. Útlak elementárního školství

Neméně významným stupněm vzdělávání bylo elementární školství (školy obecné – první stupeň a školy měšťanské – druhý stupeň), které stálo v popředí zájmu nacistické okupační moci. V roce 1940 začala postupná reorganizace obecných a měšťanských škol. Obecná škola, původně pětiletá, se změnila na čtyřletou a měšťanská trojletá se stala čtyřletou školou, navazující na čtvrtou třídu obecných škol.⁸² Zvyšoval se počet žáků ve třídách na padesát v jednotřídních a na šedesát ve víceletých školách. Postupně narůstala i větší zátěž učitelů, kteří na obecných školách museli vyučovat 30 hodin týdně (učitelky 28) a na měšťanských byla stanovena učební povinnost na 28 hodin týdně. Tato opatření měla za cíl snížit počet učitelů na školách.⁸³

Měšťanská škola se měla postupně stát na základě vládního nařízení ze 14. srpna 1941⁸⁴ školou výběrovou, na kterou mohlo být přijato pouze 35 % žáků ze škol obecných, které patřily do obvodu nebo újezdu měšťanské školy a 35 % žáků, kteří absolvovali čtvrtý postupový ročník obecné školy, která nepatřila do obvodu měšťanské školy. Výběr žáků pro studium na měšťanských školách podléhal předem stanoveným pravidlům. Na měšťanské škole byla vytvořena učitelská porada, která rozhodovala o přijetí podle školního prospěchu žáka čtvrtého postupového ročníku v druhém pololetí. Žáci, kteří se na měšťanku nedostali, měli dokončit povinnou školní docházku na obecných školách, jejichž vyučování ale nedosahovalo vysoké úrovně a neumožňovalo jim získat v budoucnu lepší uplatnění v praktickém životě. Nové nařízení začalo platit na počátku školního roku 1941/1942.⁸⁵

Výchova a vzdělávání na obecných a měšťanských školách se měla řídit podle nově upravených osnov z ledna roku 1941 jednotnou ideologií. Do středu zájmu byla postavena spolupráce s Říší, úcta a oddanost k jejímu Vůdci a mírové soužití s německým národem. „Staronové soužití“, jak bylo proklamováno, mělo být vedeno v rovině bezmezné loajality

⁸¹ MORKES, F., *c. d.*, s. 15–17.

⁸² DOLEŽAL, J., *c. d.*, s. 51.

⁸³ PASÁK, T., *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 230–231.

⁸⁴ *Vládní nařízení o úpravě obecných a měšťanských škol s českým vyučovacím jazykem*. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 14. srpna 1941, s. 282.

⁸⁵ Tamtéž, s. 232–234.

a spolupráce, alespoň tak prohlašoval Výnos ministerstva školství a národní osvěty: „*Výchova a vyučování děje se v duchu postavení, které zaujímá český národ v rámci Velkoněmecké říše. Škola vede proto žactvo soustavně k vědomí, že český národ je zařazen do politického a hospodářského společenství s národem německým. Z této skutečnosti vyplývá úsilí poznávati a chápati ony síly, které vytvořily onu Velkoněmeckou říši, jež řídí osudy německého národa a vytváří dnešního německého člověka. Je tedy úkolem školy, zdůrazňovati vše, co podporuje spolupráci a dobré soužití s národem německým v rámci Velkoněmecké říše a úctu k jejímu Vůdci a potlačovati vše, co by této spolupráci překáželo a ji mařilo.*“⁸⁶

Výuka německého jazyka začínala ve třetí třídě obecných škol podle výnosu ministerstva školství a národní osvěty z dubna roku 1941. Ve třetí až páté třídě se vyučovalo po třech hodinách týdně, v šestém až osmém postupovém ročníku to bylo po čtyřech hodinách týdně. Podle nařízení ministerstva školství se „*na měšťanských školách ve všech třídách a v jednoročních učebních kurzech vyučuje po pěti hodinách týdně.*“⁸⁷ „*V roce 1942 počty hodin němčiny dále stoupaly a ustálily se na čtyřech až sedmi (podle ročníku) pro obecné školy a sedmi pro hlavní školy.*“⁸⁸

Výnosem ministerstva školství a národní osvěty došlo v srpnu roku 1941 ke změně označení „*měšťanské školy*“ na školu „*hlavní*“.⁸⁹ Všechna tato opatření vedla ke snižování úrovně vzdělání českého národa a jeho degradaci na pracující sílu. Navíc řada škol byla uzavřena a učitelé přišli o práci.

K dalším změnám došlo v dubnu roku 1943, kdy vstoupilo v platnost nařízení podle kterého, byly přesunuty pravomoci ve správě škol na zemské úřady a jiné nižší správní instituce (místní újezdní školní rady, školské úřadovny). Výnosem ministerstva byla také posílena autorita správce školy (ředitele), který byl výhradním zprostředkovatelem kontaktu mezi školou a nadřízeným úřadem a rozhodoval v oblastech týkající se správy školy a spolupráce učitelů.⁹⁰ V posledních dvou letech okupace pokračovala výuka podle

⁸⁶ Výnos ministerstva školství a národní osvěty, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a měšťanských školách s českým vyučovacím jazykem a jednoročních učebních kurzech k nim připojených v školním roce 1940/41. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 8. ledna 1941, s. 21.

⁸⁷ Výnos ministerstva školství a národní osvěty, jímž se nově upravují učebné předměty na školách obecných a měšťanských a o vyučování němčině na českých měšťanských školách. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 15. dubna 1941, s. 169.

⁸⁸ NĚMEC, P., c. d., s. 74.

⁸⁹ Výnos ministerstva školství a národní osvěty o přeměně označení „*měšťanská škola*“ na označení „*hlavní škola*“. Věstník MŠANO, XXIII/1941, 27. srpna 1941, s. 291.

⁹⁰ PASÁK, T., *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, s. 252–253.

nastolených směrnic. Častěji byla přerušována během leteckých útoků, nebo odchodem učitelů do výroby. Nakonec byli povoláni i k totálnímu nasazení žáci.⁹¹

Školství na všech vzdělávacích stupních bylo zasaženo německou okupační politikou, která pronikala do veškerých škol obecných, měšťanských i středních v protektorátu.

⁹¹ Tamtéž, s. 254.

3. Reflexe okupační politiky na vybraných přerovských školách

V této části se věnuji aktuálním dopadům germanizační strategie na vybraných školách města Přerova na základě studia a kritického zhodnocení archivních materiálů uložených ve Státním okresním archivu v Přerově – Henčlově.

3.1. Situace ve školství na Přerovsku před vznikem protektorátu

Před začátkem okupace (během první republiky) se nacházelo přerovské školství v rozkvětu. Vzrůstající poptávku po vzdělání žáků školou povinných uspokojovalo několik obecných (např. *Obecná škola chlapecká Žerotínova*, *Obecná škola chlapecká Palackého*, *Obecná škola dívčí Boženy Němcové*, atd.) a měšťanských škol (*Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé*, *Měšťanská škola Slaměnikova*, *Měšťanská škola chlapecká Havlíčkova*, *Měšťanská škola dívčí Charlotty G. Masarykové a další*). Řada z nich našla své zázemí v dnešní Palackého ulici, kde byly pro tyto účely vystaveny dvě tříposchodové budovy. V jedné se nacházela Havlíčkova měšťanská škola chlapecká, Slaměnikova měšťanská škola chlapecká a Dívčí měšťanská škola Karoliny Světlé. Ve druhé pak Obecná chlapecká škola Palackého. Ke školám navíc často ještě patřily pobočky. Ve dvacátých letech navštěvovalo měšťanské školy kolem 1400 žáků a žaček. Ve třicátých letech se jejich počet ještě zvýšil a došlo k zakládání dalších obecných a měšťanských škol a jejich stěhování do větších prostor. Výuka dívek a chlapců probíhala odděleně i po dobu okupace.⁹²

V roce 1921 dosáhl počet obyvatel Přerova téměř 22 000. Ve městě se nacházelo sedm obecných škol, čtyři měšťanské, pokračovací (učňovské) školy, zimní hospodářský kurz, střední hospodářská škola, obchodní škola, učitelský ústav, rodinná a živnostenská škola, průmyslová škola a reálné gymnázium.⁹³

Možnost pokračovat v dalším stupni vzdělávání měli žáci na přerovských středních školách. Od roku 1870 působilo v Přerově reálné gymnázium, o jehož vznik se velmi zasloužil první ředitel Jakub Škoda. Pro účely výuky na gymnáziu byla postavena budova v Komenského ulici, ve které se nachází gymnázium dodnes. Výuka na reálných gymnáziích se soustředovala na přírodovědné obory a živé jazyky. Ve dvacátých letech byla na gymnáziu

⁹² LAPÁČEK, Jiří (eds.). *Přerov. Povídání o městě*. Přerov: Město Přerov, 2000, s. 157. ISBN 80-238-6173-5.

⁹³ FÍŠMISTROVÁ, Věra. *Dějiny přerovského školství*. Přerov: Muzeum Komenského, 2012, s. 156. ISBN 978-80-87190-21-0.

zavedena výuka němčiny jako povinného jazyka. Mezi volitelné předměty patřila angličtina, těsnopis, katolické náboženství a další.⁹⁴

Odborného vzdělání se dostávalo studentům na hospodářských (Vyšší škola hospodářská, od roku 1938 Státní vyšší škola rolnická), obchodních, nebo průmyslových školách. Průmyslová škola v Přerově nabízela studentům kurzy strojnické, předměty jemné mechaniky a optiky a připravovala je na budoucí studium na vysokých technických školách. Hospodářská škola byla zaměřena na mládež, která se chtěla v budoucnu věnovat zemědělské práci. Součástí výuky byly i různé jednorocní kurzy (např. podkovářský).⁹⁵ Počátky Československé obchodní akademie spadají do třicátých let 20. století, kdy došlo ke spojení s dosavadní obchodní školou chlapeckou a dívčí a odbornou školou pokračovací pro živnosti obchodní. Škola vycházela z osnov vydaných ministerstvem školství a národní osvěty v roce 1923 a soustředila svoji výuku na účetnictví, obchodní korespondenci, obchodní nauky a další předměty.⁹⁶

3.2. Přeměna struktury a správy vybraných škol města Přerova

Pocity beznaděje a marnosti z nadcházející okupace v březnu roku 1939 německou mocí pronikaly do všech koutů země a myslí většiny obyvatelstva bývalého Československa. Ředitel Štěpán Tesař vyjádřil novou situaci výstižnými slovy v kronice I. újezdni dívčí měšťanské školy Karoliny Světlé: „*Dne 15. března 1939 objevili se první němečtí vojáci v ulicích přerovských asi o půl deváté hodině. Bylo nepříjemné předjarní počasí. Před naší školou zazněly a vojáci s napřaženými puškami a kulomety vjeli do našeho pokojného a naprosto klidného města. Stísněná nálada občanstva projevila se zřejmě; všichni spěchali se sklopenými hlavami nejkratší cestou k domovu a strnulé město jakoby odumřelo. Vyučování 15. března bylo mimo obyčej celodenní, abychom ubránili žactvo úrazu při zbytečném zevlování. I mládež cítila s dospělými vážnost oněch okamžiků a nejedna žákyně plakala při vyučování.*“⁹⁷ V prvních dnech a měsících okupace do začátku války bylo možné najít a vyčíst mezi řádky v některých kronikách škol myšlenky vyzývající k podpoře národa a udržování české historie v paměti žáků.

⁹⁴ Tamtéž, s. 144.

⁹⁵ Tamtéž, s. 153, 156.

⁹⁶ Tamtéž, s. 158-159.

⁹⁷ *Kronika měšťanské školy dívčí v Přerově 1919–1939*. Státní okresní archiv Přerov (dále jen SOKA), fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. I.

3.2.1. Změny v organizaci měšťanských škol a reálného gymnázia

K prvním změnám došlo okamžitě po obsazení města německými vojsky a zřízením okupační správy. Měšťanské školy a reálné gymnázium přišly o své budovy, které byly přeměněny v ubytovny pro německé vojsko. 1. újezdní měšťanská škola chlapecká v Přerově (Měšťanská škola Slaměnikova) sdílela výukové prostory s druhou a třetí chlapeckou měšťanskou školou, s dívčí Měšťanskou školou K. Světlé a dále se zde nacházela část školy obecné a mateřská škola.⁹⁸ V témže roce se do stejné budovy Palackého č. 25 přestěhovala i Měšťanská škola dívčí Ch. G. Masarykové, která se v průběhu války přesouvala ještě několikrát.⁹⁹ Ve sklepích školní budovy byl zřízen letecký kryt a třídy byly opatřeny zatemňovacím zařízením.¹⁰⁰

Stěhování se nevyhnulo ani reálnému gymnáziu. Po zabrání některých učeben německým vojskem byla výuka přesunuta do náhradních prostor v průmyslové škole a obchodní akademii. Od podzimu roku 1939 bylo vyučování přeloženo do bývalého pedagogia, kde probíhalo až do konce války. Vyučování se konalo dopoledne i odpoledne a v učebnách se postupně střídaly jednotlivé třídy.¹⁰¹

Z nedostatku prostor pro školní rok 1940/1941 bylo nutné zavést ve všech měšťanských školách polodenní vyučování, které fakticky s drobnými úpravami probíhalo až do konce okupace. V prvním pololetí byla realizována výuka pro 1. újezdní měšť. školu chlapeckou v pondělí, v úterý a ve středu dopoledne a ve čtvrtek, v pátek a v sobotu odpoledne. Škola se pravidelně střídala s oběma chlapeckými měšť. školami. Ve druhém pololetí probíhalo vyučování obráceně. Dopolední výuka, probíhala od tři čtvrtě na osm do tři čtvrtě na jednu a odpolední od čtvrt na dvě do půl šesté.¹⁰² Obdobným způsobem byla realizována výuka na dívčí škole Ch. G. Masarykové a na dalších školách. Vyučovací jednotka byla stanovena na 45 minut.¹⁰³

Školní rok se stal proměnlivým, ne vždy trval od začátku září do konce června. Často pod vlivem nepříznivých událostí (letecké útoky či nedostatku topného paliva – uhelných prázdnin) byl prodlužován až do poloviny či konce července. První letecký útok v Přerově byl

⁹⁸ *Školní kronika válečná 1940–1945*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnikova Přerov, karton 2.

⁹⁹ *Školní kronika dívčí měšť. školy Ch. G. Masarykové 1934–1953*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Ch. G. Masarykové Přerov 1934–1953, inv. č. I.

¹⁰⁰ *Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnikova Přerov, karton 3.

¹⁰¹ FIŠMISTROVÁ, V., c. d., s. 144–145.

¹⁰² *Školní kronika válečná 1940–1945*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnikova Přerov, karton 2.

¹⁰³ *Školní kronika dívčí měšť. školy Ch. G. Masarykové 1934–1953*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Ch. G. Masarykové Přerov 1934–1953, inv. č. I.

zaznamenán 25. února roku 1943. Od té doby se intenzita postupně zvyšovala a žactvo často trávilo část výuky v protiletectkém krytu. Na konci okupace se už téměř vůbec nevyučovalo z důvodu postupující fronty a čekalo se na osvobození.¹⁰⁴

Školy často během svého stěhování přišly o část svého vybavení či výukových materiálů. Druhou stránkou věci byla ale systematická likvidace „věcí“ připomínající demokratické prvorepublikové zřízení a zamlčování a překrucování historie. Školní knihovny byly zapečetěny, „závadná“ literatura byla sesbírána a posléze zlikvidována. Měšťanská škola Slaměnickova přišla o „365 knih, z učitelské knihovny bylo velmi mnoho knih postupně vyňato, zapečetěno a uloženo v ředitelně. Půjčování knih bylo zastaveno. Ze zeměpisného a dějepisného kabinetu vyřazeno z užívání mnoho map a obrazů. Zbytek musel býti doplněn dle předpisů německými nápisy. Všechny upomínky na bývalé státoprávní poměry byly odstraněny a odvedeny okresnímu úřadu v Přerově dne 14. září 1940.“¹⁰⁵ Veškeré zabavené knihy či mapy byly v červnu roku 1942 rozdrceny.¹⁰⁶

Ministerstvo školství a národní osvěty sestavilo revizní komisi, která kontrolovala „vhodnost“ učebnic. Řada z nich byla úplně vyřazena, některé po patřičných opravách byly vráceny zpět do výuky. Likvidovány a měněny byly především učebnice dějepisu (např. „Pracovní učebnice dějepisu I. – III. Štorcha-Čondla“) a zeměpisu.¹⁰⁷ Učitelé pak často ve výuce naráželi na problém z čeho vlastně učit. Docházelo tím ke zvyšování náročnosti na jejich přípravu a práci v hodině. Výuku pak označovali jako tzv. „křídové“ vyučování.¹⁰⁸ Na druhé straně měli možnost svou vlastní výukou působit na žáky skrytým připomínáním dřívějšího demokratického zřízení a udržováním tak skutečné historie v jejich povědomí.

Na základě nařízení, které zaslala školám Česká zemská školní rada pro Moravu se sídlem v Brně z 3. prosince 1941, se měla v zeměpise probírat jen území Velkoněmecké říše, včetně Protektorátu Čechy a Morava z hlediska hospodářského a geografického. Došlo k úplnému zastavení výuky dějepisu ve prospěch německého jazyka, dále bylo zakázáno

¹⁰⁴ Školní kronika 1940–1953. SOKA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé 1891–1953, inv. č. 3.

¹⁰⁵ Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958. SOKA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnickova Přerov, karton 3.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Kronika měšťanské školy dívčí v Přerově 1919–1939. SOKA Přerov, fond Měšťanské škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. I.

¹⁰⁸ Školní kronika 1940–1953. SOKA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. 3.

vyučování dějinám literatury v jazyce českém a vyučování církevním dějinám v náboženství.¹⁰⁹

3.2.2. Přerovská mládež pod tlakem okupantů

Po celou dobu okupace probíhal systematický národnostní a duchovní útlak studentů, žáků i učitelů, kteří byli neustále v ohrožení před udáním či zatčením a následným vyšetřováním, či popravou. Studentstvo alespoň různými malými připomínkami národních svátků vyjadřovalo svůj negativní postoj a odpor vůči nacistické okupaci. Situace se vyhrtila po nástupu Reinharda Heydricha na úřad říšského protektora. Žáci přerovských škol byli v rámci výuky vyzýváni, aby dodržovali ministerské výnosy. Měli zakázáno pobývat na ulicích po půl sedmé večer, sdružovat se „zbytečně“ v hloučcích, nebo setrvávat na chodbách škol během výuky. Učitelé dostali příkaz, aby prohlíželi kapsy žáků, zda v nich nenosí zakázané letáky, popřípadě jim byly prohlíženy aktovky, zda neobsahují „závadné“ knihy.¹¹⁰ Byly trestány jakékoliv projevy podpory bývalého státního zřízení (nošení stuh a ozdob v národních barvách, odznaků, nebo smutečních pásek, černých šatů). Zvýšená agitace probíhala před blížícím se svátkem spojenými s osobnostmi Československa či jeho samotným vznikem (28. října).¹¹¹

Jeden takový „případ“ se vyskytl na Měšťanské škole dívčí Karoliny Světlé. *„Při vyučování našla učitelka u jedné žákyně časopis ‚Wir lernen Deutsch‘ s titulním obrázkem, na němž si Heydrich s Moravcem podávají ruce. Moravec měl šikovně perem přikreslenou oprátku na krku. Poněvadž kolegyně případ hlásila řediteli, vznikla aféra s protokoly, která nakonec kdesi uvázla. O velkém štěstí možno mluvit, že se to týkalo Moravce a že to bylo před heydrichiádou. Žákyně dostala nižší stupeň z chování a musela přejít na školu do Předmostí.“*¹¹²

Zvýšená pozornost byla věnována vzdělávání mládeže v duchu *„naprosté loajality a úcty k Velkoněmecké říši a jejímu Vůdci“*. Ředitelé přerovských škol museli na základě nařízení

¹⁰⁹ *Vyučování předmětům utvářejícím názor na českých školách všeho druhu.* SOkA Přerov, fond Gymnázium Jakuby Škody, Korespondence reálného gymnázia, karton 44/I., inv. č. 530, s. 1–4.

¹¹⁰ *Souhrn preventivních opatření.* SOkA Přerov, fond Gymnázium Jakuby Škody, Korespondence reálného gymnázia, karton 44/I., inv. č. 530, s. 1–4.

¹¹¹ *Opatření stran dne 28. října 1941, jakož i dnů tomuto dni předcházejících a po něm následujících.* SOkA Přerov, fond Gymnázium Jakuby Škody, Korespondence reálného gymnázia, karton 44/I., inv. č. 530, s. 4.

¹¹² *Školní kronika 1940–1953.* SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. 3.

prezidia české zemské školní rady pro Moravu navštěvovat vyučování vybraných předmětů (dějepisu, zeměpisu, češtiny a němčiny) a kontrolovat, zda výuka probíhá v duchu směrnic a pokynů a utváří a podporuje říšské smýšlení. Studenti dostali za úkol naučit se hymny Velkoněmecké říše a vzdávat úctu jejím výsostným znakům. Ke studiu a pochopení tehdejší doby měly sloužit doporučené knihy a časopisy (*Das dritte Reich im Aufbau, Kleine Nationalkunde für Schule und Haus, Unsere Wehrmacht a Der Tag*).¹¹³

Žáci a studenti přerovských škol se účastnili řady povinných akcí, které propagovaly „správnost“ a nevyhnutelnost začlenění českého státu do Velkoněmecké říše a postupné podřizování se směrnicím a nařízením okupační moci. Každoročně probíhaly oslavy a připomínky nově nařízených svátků. Vznik Československa nahradilo datum zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Za první republiky se připomínalo jako významné datum den narození prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Novým svátkem se místo toho stal 20. duben, den narození Adolfa Hitlera. Kronika měšť. školy Karoliny Světlé nám přibližuje, jak probíhaly „oslavy“: „Dne 20. dubna 1943 vyslechli všichni učitelé a žáci společnou oslavu 54. narozenin Führera Adolfa Hitlera, která byla uspořádána od 10:00 do 10:30 hodin v rámci školského rozhlasu. Žákyně slyšely výňatek z řeči státního prezidenta Dr. E. Háchy. V relaci byly ve zkratce načrtnuty význačné úseky ze životopisu Führerova. Oslava byla zakončena hymnami.“¹¹⁴

Po atentátu na zastupujícího říšského protektora byly konány „vzpomínkové“ akce, kterých se účastnili studenti spolu se svými učiteli, jak dokládá zápis v kronice: „Dne 4. června byla konána vzpomínková oslava na zabitého říšského protektora R. Heydricha. Učitelstvo a žactvo se shromáždilo ve slavnostně vyzdobené tělocvičně, kde vyslechlo relaci školského rozhlasu o jeho životě a smrti. Jak asi bylo při této vyhané slávě začce Janouškové, jejíž otec zemřel v Osvětimi a která pro nevolnost musela odejít z tělocvičny.“¹¹⁵

Přerovská mládež se pravidelně účastnila promítání povinných filmů („*Volání domoviny*“, „*Bismarck*“, „*Kuratorium pro výchovu mládeže v Říši*“) a navštěvovala různé propagační výstavy. Podílela se na sběru odpadových hmot, léčivých rostlin, kostí a především papíru. Nejúspěšnější žáci či žákyně byli vyhlašováni a získávali malé odměny.

¹¹³ *Dozor na školy všeho druhu s českým jazykem vyučovacím. Neuctivé projevy o Vůdci*. SOkA Přerov, fond Gymnázium Jakuby Škody, Korespondence reálného gymnázia, karton 44/I., inv. č. 530, s. 1–2.

¹¹⁴ *Školní kronika 1940–1953*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. 3.

¹¹⁵ Tamtéž.

Dále vypomáhali při česání chmele či při lesních pracích. Pořádali sbírky oděvů pro české dělníky v Říši, nebo přispívali na Červený kříž.¹¹⁶

3.2.3. Pohled na okupaci očima učitelů

Kontroly a sledování se nevyhnuly ani učitelům. Řada z nich spolupracovala s odbojovými skupinami a aktivně se zapojovala do boje proti nacismu. Ne všichni učitelé měli to štěstí, že nedošlo k jejich vyzrazení a dožili se konce okupace. 20. října roku 1941 byl gestapem zatčen František Drbal (bývalý legionář), který působil na měšť. dívčí škole, a o pět dnů později byl v Brně popraven pro styk s parašutisty.¹¹⁷

Na stejné škole působila i „*Růžena Stoklásková, odborná učitelka, pocházející z Hercegoviny. Zatčena dne 16. prosince 1941 a popravena v Brně dne 10. června 1942. Pracovala v podpůrné činnosti osob Němci perzekvovaných a v ilegální organizaci sociálně demokratické strany dělnické. Byla radní města Přerova za stranu sociálně demokratickou a čelní funkcionářkou ústředních učitelských organizací.*“¹¹⁸ Další škola, která byla postižena častými změnami v učitelském sboru a především pak ztrátou jednoho člena, byla Měšťanská škola Slaměníkova. Zástupce ředitele Hubert Sekera byl v dubnu roku 1941 zatčen německou státní policií jako rukojmí a vězněn v Olomouci. Následně došlo k jeho propuštění. V květnu téhož roku byl opět zatčen a vězněn v Brně, odkud pak byl převezen do koncentračního tábora v Osvětimi. „*Hubert Sekera zemřel dne 24. března 1942 – byl pravděpodobně ubit.*“¹¹⁹

Podobně jako žáci byli i učitelé masírováni nacistickou propagandou, která je měla přeorientovat na nacistickou pedagogiku a vědu. Přerovští vyučující navštěvovali různé výstavy, představení, přednášky či byli přítomni oslav „významných“ výročí. Členové učitelského sboru měšťanské dívčí školy K. Světlé museli navštívit ve dnech 1. až 4. dubna v Praze výstavu „*Deutsche Grösse*“.¹²⁰ Pravidelně se spolu s žáky účastnili „oslav“ protektorátních svátků a jejich účast byla vždy kontrolována, jak dokládá zápis ředitele školy: „*Učitelský sbor se zúčastnil oficielní oslavy, pořádané vládním komisařem města Přerova*

¹¹⁶ *Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958.* SOKA Přerov Měšťanská škola Slaměníkova, karton 3.

¹¹⁷ *Školní kronika 1940–1953.* SOKA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. 3.

¹¹⁸ *Školní kronika (válečná) 1940–1945.* SOKA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov, inv. č. 2.

¹¹⁹ *Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958.* SOKA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměníkova Přerov, karton 3.

¹²⁰ *Školní kronika (válečná) 1940–1945.* SOKA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov, inv. č. 2.

o 17. hodině 15. 3. 1944 ve velkém sále Městského domu. Každému účastníku byla předem doručena číslovaná vstupenka s jeho jménem, kterou při vstupu do sálu odvedl, takže se dala snadno kontrolovat nepřítomnost pozvaného.“¹²¹ Všichni přerovští učitelé byli nuceni povinně navštěvovat kurzy německého jazyka a konat z něho zkoušky. V případě neúspěchu mohli být starší učitelé přeloženi do výslužby a mladším učitelům byl zastaven platový postup.¹²²

V letech 1941–1943 byly pořádány pro učitele biologie, dějepisu a zeměpisu přeškolovací kurzy v Rankenheimu u Berlína, které pořádala instituce „*Deutsches Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht*“. Kurzů se zúčastňovali árijští a politicky nezávadní učitelé, kteří museli ovládat německý jazyk, ve kterém byly kurzy vedeny. Výuku vedli němečtí profesori z univerzit z Lipska, z Vídně, Berlína a dalších měst.¹²³

Situaci ve školství v době okupace nejlépe vystihuje záznam v kronice Měšťanské školy dívčí Ch. G. Masarykové. „*A tak neustálý strach, neklid, štvání z kurzu do kurzu, přísně kontrolované kurzy němčiny, honění se sběrem odpadků, léčivých bylin, lesních plodů a semen, účast na loajálních oslavách, povinné školní oslavy s úředně předepsaným textem proslovů, povinná školní kina, z nichž výtěžek šel do pokladny Němců, tu opět Kuratorium pro výchovu mládeže otravuje školy svými přípisy a podniky, studium něm. úředních výnosů, to všechno otravuje ovzduší školy, učitelé i žáci trpí, škola hyne a uvadá. Přicházejí časté letecké poplachy, ke konci již denně, žáci utíkají ze školy, přespolní do krytu, zmatek se zvyšuje. Učení upadá více a více.*“¹²⁴

Analýza situace ve školách ve městě Přerově slouží k celkovému pochopení a dokreslení reálného stavu a situace ve školství v období Protektorátu Čechy a Morava.

¹²¹ Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnickova Přerov, karton 3.

¹²² Školní kronika 1935–1948 Havlíčkovy školy. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola chlapecká Havlíčkovy Přerov, karton 2.

¹²³ NĚMEC, P., c. d., s. 75–76.

¹²⁴ Školní kronika dívčí měšť. školy Ch. G. Masarykové 1934–1953. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Ch. Masarykové Přerov 1934–1953, inv. č. I.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala obdobím Protektorátu Čechy a Morava, které patří k nejtěžším kapitolám českých dějin a zaujímá významné místo v dějinách pedagogiky.

V úvodu práce byl vymezen aktuální stav problematiky, na základě jehož zjištění byl dále specifikován cíl práce. **Cílem práce** bylo popsat a analyzovat germanizaci českého školství a dopady poněmčování na výuku a výchovu české mládeže. Bylo zjištěno, že germanizace českého školství probíhala od počátku okupace na všech stupních vzdělávání a hluboce zasahovala do výuky žáků a studentů s cílem odnárodnit a zlikvidovat budoucí možnou českou inteligenci. Přínosem práce je podání komplexního pohledu na plány nacistické okupační moci s českou mládeží a s reorganizací českého školství. K dosažení cíle práce jsem dospěla na základě studia archivních pramenů, uložených ve Státním okresním archivu v Přerově - Henčlově, dobového tisku a Věstníků ministerstva školství a národní osvěty, a odborné literatury popisující situaci v Protektorátu Čechy a Morava a ve školství.

Dosažení cíle práce bylo podmíněno jednotlivými dílčími kroky, které byly popsány ve třech stěžejních kapitolách. V první kapitole jsem se zabývala germanizační politikou okupačních sil, která prostupovala každodenním životem všech obyvatel protektorátu. Odpolitizování a odnárodnění českého obyvatelstva patřilo k prioritám nacistických představitelů, kteří se touto cestou snažili implementovat „říšské myšlení“ širokým vrstvám populace. Pomocí šíření německého jazyka, kultury a spolu s osidlovací politikou mělo být dosaženo úplné asimilace českého národa. Nacisté pro svoji propagandu především využívali denní tisk, film a rozhlas, který každodenně velebil a oslavoval zapojení českomoravského prostoru do Velkoněmecké říše, popřípadě vyhrožoval a zastrašoval ty, kteří by jen v mysli nesouhlasili s novým státoprávním uspořádáním.

V následující kapitole jsem analyzovala změny v reorganizaci a správě škol na všech úrovních vzdělávání. Školství patřilo mezi prioritní oblasti (hospodářství, politika, kultura), na které se od počátku okupace zaměřili nacističtí představitelé protektorátu. Hlavním cílem byla úplná degradace a přeměna českého národa v poslušnou pracující vrstvu, která je podřízena vládnoucí garnituře složené z německého obyvatelstva či proněmecky smýšlejícího. K dosažení těchto plánů museli nacisté zlikvidovat veškerou inteligenci, která by jim kladla do budoucna odpor a mohla být zdrojem protiněmecké revolty.

V rámci dalších dílčích cílů jsem popsala situaci ve vysokoškolském, středoškolském a elementárním vzdělávání. Vysoké školství bylo první na řadě v likvidačních plánech

nacistické okupační moci. Po uzavření českých vysokých škol přišli tehdejší i budoucí studenti o možnost dál se vzdělávat a získat uplatnění v prestižních oborech či zastávat významné funkce v řízení státu. Někteří „vhodní“ studenti dostali možnost dokončit či případně vystudovat vysokou školu ve Velkoněmecké říši, čímž mělo dojít k jejich poněmčení, ale také k využití jejich inteligenčního potenciálu.

Druhé v pořadí bylo střední školství, které začalo být omezováno ve stejném čase jako vysoké. Na začátku okupace bylo rozpuštěno několik gymnázií, studenti byli přesunuti na obecné či měšťanské školy. Středoškolské vzdělání mohla získat jenom omezená skupina studentstva. Střední školy měly nařízeno, kolik žáků smějí přijímat ke studiu a jaké podmínky musí splňovat (např. prohlášení o árijském původu), číslo se každoročně snižovalo. Německý jazyk se stal povinným předmětem a nahrazoval hodiny občanské nauky a později i dějepisu. Střednímu školství se nevyhnula reorganizace, která měla za následek vytvoření nových typů gymnázií, které omezeně ke studiu přijímaly dívky.

Změny v národním vzdělávání přetransformovaly měšťanské školy na výběrové instituce, které musely dodržovat určitý tzv. numerus clausus při přijímání nových žáků. Obecná škola se změnila ve čtyřtřídní, stejně jako měšťanská. O přijetí žáků rozhodovala učitelská porada, která se ale neřídila schopnostmi a znalostmi žáků, nýbrž předem určenými pravidly o přijetí vydaných ministerstvem školství a národní osvěty. Měšťanské školy se staly školami hlavními.

Reorganizace školství probíhala v duchu uplatňování tzv. "vůdcovského principu", při kterém docházelo k centralizaci správy a změnám na všech úrovních řízení (rozdělení kompetencí na ministerstvu, dohled nad obecnými a měšťanskými školami školním inspektorem, zrušení zemských školních rad a další).

Výuka byla po celou dobu okupace prostoupena nacistickou ideologií, která byla nepřímou zakotvena ve školních osnovách. Ve středu zájmu byla spolupráce českého a německého národa vedoucí ke „společnému“ budování nového státoprávního uspořádání. Žáci a studenti se měli seznámit s historií Velkoněmecké říše a pochopit nevyhnutelnost a historickou skutečnost soužití obou národů. V hodinách zeměpisu byli seznamováni s geografickým uspořádáním obou zemí a s hospodářstvím. Pro jistou „nedostatečnost“ českých žáků a studentů byl zaveden šestistupňový klasifikační řád, který měl utvrzovat a poukazovat na nižší inteligenci českého národa. K rychlejší adaptaci mládeže měla přispět zvýšená hodinová dotace výuky německého jazyka a některých předmětů v němčině. K tomu také měla dopomoci likvidace všeho, co připomínalo demokratické Československo (obrazy prezidentů, likvidace státních svátků a apod.) Nacisté se snažili kontrolovat mimoškolní

aktivity žáků a studentů. Za tímto účelem bylo zřízeno Kuratorium pro výchovu mládeže, které kromě organizace různých fyzických aktivit pro mládež, soustřeďovalo svoji pozornost na jejich duchovní rozvoj na bázi nacionálně socialistického smýšlení.

Ve třetí stěžejní kapitole jsem popisovala aktuální dopady germanizační strategie na přerovských školách, které kopírovaly situaci na všech ostatních v protektorátu. Ihned po začátku okupace přišla řada škol o budovy, ve kterých běžně probíhala výuka, neboť místnosti byly zabrány okupačním vojskem. Došlo tím ke zhoršení podmínek výuky, která musela být organizována odpoledními a dopoledními kurzy, v rámci nichž se střídalo několik měšťanských škol. Vybavení učeben se velice často ztrácelo během stěhování, některé místnosti byly zapečetěny a školy tak neměly možnost je více využívat.

Učebnice a jiné pomůcky prošly ministerskou kontrolou a řada z nich byla z užívání ve výuce vyřazena. Měšťanské školy musely uzavřít své knihovny a přestat půjčovat knihy „nevhodných“ autorů. Likvidace učebnic přinesla zhoršení podmínek pro výuku. Učitelé si stěžovali na větší náročnost na přípravu, na druhé straně tato situace podle nich vedla ke zvýšené aktivitě a zájmu o studium u žáků. Přerovská mládež, stejně jako po celém protektorátu, se ocitla pod tlakem okupantů a musela dodržovat zásady doporučeného chování, aby nedošla jakékoliv újmy (zákaz rozšiřování protiněmeckých letáků, shlukování, vyjadřování nesouhlasu s novým politickým uspořádáním a apod.). Výuka probíhala podle celorepublikových osnov a směrnic, které nařizovaly co se má, či nemá v daném předmětu učit. Přerovští žáci se museli účastnit řady propagačních akcí, filmů či výstav s nacistickou tematikou. Důležitá pro ně i učitele byla účast na oslavách nově zavedených svátků, podíl učitelů byl vždy kontrolován a těm, kteří se nezúčastnili, hrozil postih. Učitelé se snažili nepodléhat nacistickému tlaku a bojovat alespoň nepřímými náznaky ve výuce proti okupaci. Hubert Sekera, učitel měšťanské školy, či učitelka Růžena Stoklásková, za svůj boj proti nacismu zaplatili daň nejvyšší, ztrátu života. Poněmčování učitelského sboru probíhalo na různých školeních pořádaných v nacistických vzdělávacích střediscích v Říši.

České školství bylo v průběhu okupace pod neustálou hrozbou úplné likvidace. Přesto si učitelé i žáci udržovali povědomí o české minulosti, demokratickém Československu a věřili, že se situace jednoho dne změní.

Literatura a prameny

Literatura

- AMORT, Čestmír. *Heydrichiáda*. Praha: Naše vojsko, 1965. (bez ISBN)
- BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-028-1.
- Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939–1945*. Praha: VLN, 1978. (bez ISBN)
- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8.
- FIŠMISTROVÁ, Věra. *Dějiny přerovského školství*. Přerov: Muzeum Komenského, 2012. ISBN 978-80-87190-21-0.
- GEBHART, J., B. KÖPPLOVÁ a J. KRYŠPÍNOVÁ. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1632-2.
- GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.
- LAPÁČEK, Jiří (eds.). *Přerov. Povídání o městě*. Přerov: Město Přerov, 2000. ISBN 80-238-6173-5.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-20-9.
- MORKES, František. *Československé školy v letech 2. světové války*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-901461-8-X.
- NĚMEC, Petr. Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace. In: LACINA, V., ed. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 67-89. ISBN 80-85268-09-04.
- PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.
- PASÁK, Tomáš. Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace. In: VEBR, L. *In memoriam Zdeňka Fialy z pomocných věd historických*. Praha: Univerzita Karlova, 1978, s. 215–255.
- PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5.
- SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1.

- TAUCHEN, Jaromír. Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2007, roč. 15, č. 2, s. 159–164. ISSN 1210-9126.
- VESELÝ, Zdeněk. Projev R. Heydricha o plánech na likvidaci českého národa (1941, 2. říjen). In: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2012, s. 591-600. ISBN 978-80-7431-064-5.
- VESELÝ, Zdeněk. Výnos o vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava (1939, 16. březen). In: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Vyd. 3. Praha: Professional Publishing, 2012, s. 580-582. ISBN 978-80-7431-064-5.

Prameny

- ČELOVSKÝ, Boris. *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*. Vyd. 3. Šenov u Ostravy: Tilia, 2002. ISBN 80-86101-55-X.
- Česká mládež se hlásí k boji i k práci. *Národní práce*. 2. července 1944, roč. 6, č. 180, s. 2.
- KRÁL, Václav. *Chtěli nás vyhubit*. Vyd. 2. Praha: Naše vojsko, 1961. (bez ISBN)
- Kronika měšťanské školy dívčí v Přerově 1919–1939*. Státní okresní archiv Přerov (SOkA), fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov 1891–1953, inv. č. I.
- Možnost studia na vysokých školách v Říši. *České slovo*. 16. září 1941, roč. XIII., č. 250, s. 1.
- Na 32.844 českých dělníků letos na bezplatnou dovolenou. To je socialismus činu. *Venkov*. 21. května 1943, roč. XXXVIII., č. 117, s. 3.
- SOkA Přerov, fond Gymnázium Jakuby Škody, Korespondence reálného gymnázia, karton 44/I., inv. č. 530.
- Školní kronika (s dodat. zápisy z r. 1940–1945) 1940–1958*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnikova Přerov, karton 3.
- Školní kronika (válečná) 1940–1945*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé Přerov, inv. č. 2.
- Školní kronika 1935–1948 Havlíčkovy školy*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola chlapecká Havlíčkova Přerov, karton 2.
- Školní kronika 1940–1953*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Karoliny Světlé 1891–1953, inv. č. 3.
- Školní kronika dívčí měšť. školy Ch. G. Masarykové 1934–1953*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola dívčí Ch. G. Masarykové Přerov 1934–1953, inv. č. I.
- Školní kronika válečná 1940–1945*. SOkA Přerov, fond Měšťanská škola Slaměnikova Přerov, karton 2.
- Věstníky Ministerstva školství a národní osvěty 1939, 1940, 1941*, (roč. XXI–XXIII), Praha.
- Zabavené zboží bude přiděleno závodním kantýnám průmyslových podniků. *Národní práce*. 27. října 1941, roč. 3, č. 296, s. 1.
- Změny v organizaci školské správy za poslední dva roky. *Národní práce*. 6. května 1944, roč. 6, č. 124, s. 2.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jitka Rašková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Prosazování germanizační politiky na českých školách v Protektorátu Čechy a Morava
Název v angličtině:	The Assertion of the Germanization Politics at Czech Schools in the Protectorate of Bohemia and Moravia
Anotace práce:	Bakalářská práce podává ucelený pohled na prosazování germanizační politiky na českých školách v období Protektorátu Čechy a Morava. Analyzuje poněmčování českého školství a dopady na výuku a výchovu české mládeže. Práce popisuje účinky germanizace na reorganizaci školství a změny ve výuce (jazyková otázka, obsah výuky, uzavírání škol, odnárodňování, prosazování tzv. vůdcovského principu) na všech vzdělávacích stupních. Dále popisuje aktuální dopady germanizační strategie na vybraných přerovských měšťanských školách a gymnáziu, kde popisuje dopady na běžný život učitelů a žáků.
Klíčová slova:	Protektorát Čechy a Morava - okupace - germanizace - školství - vysoké, střední a elementární školy - výuka - tzv. vůdcovský princip

Anotace v angličtině:	My bachelor's thesis is devoted to the Assertion of the Germanization Politics at Czech Schools in the Protectorate of Bohemia and Moravia. The thesis analyzes germanization of Czech educational system and impact of the education of Czech schoolchildren. Then impact of the germanization on reorganization and changes in education (the Czech language, education of young people, closing Czech schools, asserting of the so called "leader's principle") is described within the educational system. The thesis analyzes the situation in Czech schools (town schools and grammar school) in Přerov, the influence of germanization on ordinary life of students and their teachers.
Klíčová slova v angličtině:	The Protectorate of Bohemia and Moravia - occupation - germanization - education - universities, high schools, elementary schools - so called "leader's principle"
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	45 stran
Jazyk práce:	Český jazyk